

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXIV – leto 1978/79 – št. 2

Jezik in slovstvo

Letnik XXIV, številka 2

Ljubljana, november 1978/79

Casopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Jože Koruza, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Jože Koruza (slovstvena zgodovina) in Aleksander Skaza (primerjalna slavistika)

Tehnični urednik Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednik), Anka Dušej, Marjan Javornik, Mira Medved, Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 80.— din, polletna 40.— din, posamezna številka 10.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 40.— din

Za tujino celoletna naročnina 150.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina druge številke

Razprave in članki

- 33 *Martina Orožen* Adverbializacija prislovnih določil in odvisnikov v slovenskem diahroničnem jezikovnem razvoju
- 39 *Franc Žagar* Poučevanje sporočanja
- 42 *Bogdana Herman in Tone Pretnar* Problem tridelnosti in daktilske klavzule v trinaglasnem osmercu
- 45 *Antonina Grybosiowa* Jezik radijskih in televizijskih oddaj kot »uradna« različica sodobne poljščine

Slovenščina v javnosti

- 50 *Mitja Rotovnik* Pismo izvršnega odbora predsedstva republiške konference SZDL Slovenije občinskim, obalni in mestni konferenci SZDL in medobčinskim svetom SZDL za posvet »Slovenščina v javnosti«
- 52 *Breda Pogorelec* Pismo izvršnega odbora Slavističnega društva Slovenije slovenskim slavistom ob posvetu Slovenščina v javnosti

Metodične izkušnje

- 54 *Berta Golob* Pisno sporočanje

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

- 55 *Martin Jevnikar* Prispevek Martina Benčine za Cronijevo knjigo o Župančiču II
- 58 *Viktor Smolej* Ilustratorji Meškovih mladinskih knjig

Ocene in poročila

- 61 *Alenka Logar-Pleško* Jubilejna publikacija o Ivanu Prijatelju
- 63 *Vilko Novak* Prikaz slovenskih učbenikov za začetni bralni pouk

Zapiski

- 64 *Berta Golob* Na rob šolskim glasilom
- 2/3 *Matej Rode* Enajsti seminar za makedoniste

Iz dela Slavističnega društva Slovenije

- 2/4 Obvestilo o jugoslovanskem kongresu slavistov v Ljubljani 1979

Martina Orožen

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ADVERBIALIZACIJA PRISLOVNIH DOLOČIL IN ODVISNIKOV V SLOVENSKEM JEZIKOVNEM RAZVOJU

Adverb (prislov) je po svoji pomenski »vsestranskosti« (izražanje okoliščin do-gajanja) in po svojem raznorodnem oblikovnem izvoru iz drugih besednih vrst (samostalniški, pridevniški, zaimenski, glagolski ter predložno-enklitiški) oziroma njihovih morfoloških arhaizmah, ena izmed najzanimivejših besednih vrst. Neglede na nemotivirano in motivirano besedotvorno izpeljavo, ki ga semantično določa, je izhodišče njegove »oblike« dvojno: morfološko in sintaktično. Morfološko, v kolikor gre za regularno tvorbo načinovnega prislova (prislova lastnosti, determinacije) od vsakega pridevnika, ki ga v slovenskem jeziku tvorimo s formantom *-o/-e* (dobro : vroče, človeško : vražje), v drugih slovanskih jezikih enako ali drugače, pač po njim svojskih glasoslovnih in morfoloških pravilih. Njegov sintaktični izvor je razviden šele iz diahronije. V vseh slovanskih jezikih lahko opazujemo, kako po postopni leksikalizaciji krajevnih, časovnih, načinovnih, vzročnih in drugih prislovnih predložnih zvez, prislovnih določil, celo odvisnikov na ravni stavka, iz njih nastajajo pomensko samostojni adverbi, leksemi, ki so, odvisno od konteksta, sposobni izražati različne okoliščine. Med njimi so zastopane zveze z vsemi odvisnimi skloni; najstarejši primeri v slovenščini so še npr. lokali brez predloga (*davê, notrê* kasneje preoblikovani v *davi, notri*), so primeri z instrumentalom (vse gre *križem-kražem*), sicer pa prevladujejo sestave s predlogi, ki so spričo pogostih glasoslovnih sprememb in raznih analogičnih izravnjav delno prepoznavne (npr.: vkupe > vkup, kvišku, nazaj, nazad, zgrda, zlepa, sinoči, nocoj, obsorej, bosebe, posebej, narobe, do-volj, kljub, zgolj, brž, naposled in podobno).¹

Taki primeri postopne adverbializacije predložnih zvez so v knjižnih in narečnih jezikovnih sistemih celo v območju slovenskega jezikovnega prostora odraz lokalnejših fonoloških in morfološko-sintaktičnih zakonitosti. Mislim pri tem na osrednji slovenski knjižni jezik z neprekinjeno tradicijo od 16. stoletja dalje in na vzhodnoslovensko knjižno tradicijo (v območju panonske narečne baze), ki ji tudi sledimo v 16. stoletje. Delno gre v obeh knjižnih sistemih za enake, delno za različne rezultate, tudi na besedotvorno leksikalni ravni. Za primer nekaj tipičnih vzporednic, ki zadevajo glasoslovno, glasoslovno-oblikoslovno in sintaktično različno realizirane iste adverbe. Kot rezultat različnega historičnega razvoja so vzporedno v rabi v tekstih prve polovice 19. stoletja. Npr.

¹ F. Metelko, *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache*, Ljubljana, 1825. Ta slovnica prinaša prvi opis vseh formalnih znakov, ki so značilni za adverbe. Upošteva narečno gradivo in pojasnjuje posamezne oblike s primeri iz drugih slovanskih jezikov in stsl., vendar ne dosledno. Besedotvorno, oblikovno in pomensko analizo adverbov s historično-primerjalnega vidika je izčrpno obdelal A. Bajec v obsežni, do danes najtemeljitejši razpravi s skromnim naslovom »Prislovni paberki« (Slavistična revija V—VII, 1954, str. 195—226) in v »Slovenski slovnici« 1956.

osrednje: dobro — vroče, človeško — vražje, vzhodno: dobro — vročo, človeško — vražjo (brez preglasa za palatalnimi konzonanti). Nadalje naslednje realizacije osrednjega jezika proti vzhodnemu: *dosti — dosta, tedaj — teda, nekaj — negda, drugače — drugač, zgoraj — zgorih, skoraj — skoro, zadaj — odzaja, danes — denes, gnes*. Posebej opozarjamo na načinovne prislove: *po slovensko — po slovenski, mahoma — mahom, stoje — stoječ, stoječki, gredé — gredoč, pevaje — popevajoč, sprva — sprvega, večinoma — zveksinom, skoraj — naskorem, kvišku — kviški; do čista, do čistega — včista, na Martino — na Martinje* in podobno. Razlike so v izboru in razvrstitvi partikul, kjer je zelo malo ujemanja: *venkaj — vunta, odzunaj — odzvuna, zadaj — odzaja, doli — dolta, gori — gorih, povsod — povsodik, potlej — pale, dokler — doklam*. Na vzhodu so ohranjene še nereducirane oblike komparativa proti osrednjim reduciranim: *prvle — prej, bole — bolj, brže — brž* in številni drugi arhaizmi proti osrednje mlajšim oblikam: *resen — res, inda — nekaj, liki — kakor, jako — zelo* (zelo že v 16. stol. v reducirani obliki *zlo*, osrednji arhaizem v odnosu do starocerkvenoslovanske oblike *zêlo*, ki v drugih slovanskih jezikih ni ohranjena).² Z vidika semantične motivacije se zdijo zanimive predvsem besedotvorne in leksikalne razlike. Npr. osrednje proti vzhodnim: *skrbno — skrbljivo, resnično — istinsko, hitro — ědrno, jadrno, težko — žmetno, ponavadi — pôleg šege*. Ali še naslednji adverbi: *drugače — nači, poleg — kre, tod — eteč, vstran — vkraj, kaj, kar — ka...*

Primerjava z drugimi slovanskimi jeziki (ali tudi narečji) bi to problematiko, ki je že v območju enega jezika tako nepričakovano raznolika, glede na izvor in razvoj pomena nedvomno še povečala in tako dopolnila naša poznavanja o morfološko-sintaktičnem razvoju v posameznih slovanskih jezikih.

Pa tudi samo razvoj osrednjega slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja nam o teh vprašanjih nudi dovolj gradiva, na podlagi katerega je mogoče spoznati tendence, ki so usmerjale razvoj predložnih zvez k leksemom v območje adverba kot besedne vrste.

V zvezi z nakazano problematiko se nadalje omejujem le na prikaz tendenc in možnosti formalizacije oziroma morfologizacije, transformacije predložnih načinovnih zvez (prislovnih določil načina), ki so važno izhodišče za neprekinjen dotok novih leksemov med regularne »morfološke« prislove. Modeli teh so v slovenskem knjižnem jeziku naslednji: *splošno pridevniški*: *dober — dobro, vroč — vroče, izpeljani pridevniški na -ski, -ški, -nji*: slovenski — po slovensko/slovenski → slovensko; *samostalniško-pridevniški model s formantom -oma*: *mahoma, deloma, popolnoma*, (vekomaj! kot najstarejši izpričan primer *vekoma* v 16. stol.) *tihoma*, ki se razširja tudi na *glagolske osnove*: *skrivoma, kradoma*. Morfološko je formiran *glagolski prislovni deležnik na -é/-áje* (molčé, sedé, igráje, smehljáje) iz nedovršnih glagolov s stilistično varianto na *-óč/-èč*, kjer je obojna izpeljava možna. Modela na *-óma in -é/-áje* sta predvsem novoknjižna z naraščajočo frekvenco do konca 18. in srede 19. stoletja.³

² Gradivo, ki ga navajam, je iz del prikmurskih in štajerskih pisateljev 18. in 19. stoletja (S. Kuzmič, A. Kremlj, P. Dajnko). Navedeno je tudi v slovnicaš štajerskih avtorjev pri opisu adverba: P. Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Gradec 1824; A. Murko, *Theoretisch-Praktische Slowenische Sprachlehre*, Gradec 1832, 1843, 1850; J. Muršec, *Kratka Slovenska slovnica za pervence*, Gradec 1847.

³ M. Orožen, Sekundarna derivacija prislovnega deležnika na *-é/-áje* v slovenskem knjižnem jeziku. *Nahtigalov zbornik*, Ljubljana 1977, str. 335–356.

Običajni morfološki model načinovnega prislova (predvsem tip *-o/-e*) privlači pričo pomenske enakovrednosti v območje morfologizacije tudi prislovno določilo načina (količine, mere, kolikosti), to je, načinovne predložne zveze vseh odvisnih sklonov, ki v končni fazi lahko prevzamejo katerikoli morfološki znak načinovnega adverba, predvsem seveda *-o/-e*. Tipičen primer prehoda ponazarjata naslednji predložni zvezi: *živi brez skrbi* → *brezskrbno*, *živi v bedi* → *živi bedno*, *govori po slovensko / po slovenski* → *govori slovensko*. Taka transformacija je možna, če obstaja samostalniški pridevnik, ni seveda nujna. Težja in manj precizna je, če jo preizkušamo na načinovni frazeološki zvezi. Npr.: *živi tja v en dan*. Kako? Odgovarjamo z različnimi načinovnimi prislovi: *živi nešmiselno*, *neodgovorno*, *brezciljno*, *nedelavno*. Tudi načinovni (modalni) odvisnik tipa: *Ne da bi vedel*, sem zadel pravo, ima možnost pretvorbe preko prislovnega deležnika na *-é/-áje* in ga lahko realiziramo naslednje: *Nevedé sem zadel pravo*.

Za starejša obdobja slovenskega knjižnega jezika, za 16., 17. in 18. stoletje, so značilni razni tipi načinovnih predložnih zvez z odvisnimi skloni, ki jih v sodobnem knjižnem jeziku (nevedé) nadomeščamo z načinovnimi adverbji. Odkod taka razlika in rabi prislovnih določil, ki so v starejšem jeziku pogostejša, pri slovenskih slovniciarjih, ki jih ni bilo tako malo, pa kot sintaktična kategorija sploh niso bila zaznana do srede 19. stoletja!⁴ Prvič so bila obravnavana šele v Janežičevi slovnici 1863 in naslednjih izdajah, vsestransko poglobljen opis adverba kot besedne vrste in njegovih funkcij na sintaktični ravni pa je prinesla šele povojna Slovenska slovnica (Bajec, Rupel, Kolarič, 1956).⁵ Te razlike so nedvomno pogojene v drugačnem funkcioniranju predložnega sistema, v drugačni razvrstitvi in frekvenci posameznih predlogov,⁶ kjer gre tudi za prisotnost kalkov, saj so bili nabožni teksti protestantov v 16. stoletju, in tudi kasneje drugih piscev, pretežno prevodi (celoten prevod Biblije je iz leta 1584). Do opaznih sprememb v tem pogledu in do zanimivih transformacij je prišlo v knjižnem jeziku v začetku 19. stoletja. Načinovni adverb kot pogosto nadomestilo predložnih načinovnih zvez postaja važen sintaktični kondenzator, saj se z izborom te oblike ali pomensko ustreznega leksema sintaktična struktura stavka razbremeni in okrajša.

⁴ Vsi slovenski slovniciarji do A. Janežiča opisujejo bolj ali manj podrobno adverb le kot besedno vrsto. Tudi v tem pogledu so za prvimi slovniciarjem A. Bohoričem (1584) pomembni predvsem tisti, ki so v metodološkem pogledu dopolnili opis te besedne vrste in poznavanje o njej omogočali z dodatnim gradivom. Ta historiat je nadvse zanimiv in potrebuje osvetlitev zase. Svojevrsten poskus klasifikacije je tvegala M. Pohlina (Kraynska Grammatika, Lj. 1783), pomemben je O. Gutschmann (Windische Sprachlehre, Celovec 1777), ki prinaša poleg knjižnega povsem novo koroško gradivo, V. Vodnik v svoji slovnici (Pflumenolt all Grammatik, Ljubljana 1811) navaja prve pripombe o deležniškem izvoru načinovnih adverbov, J. Kopitar (Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Ljubljana 1808) sistematizira adverbialno gradivo po vprašalnicah, ki so izhodišče za dokončno pomensko klasifikacijo adverbov. Že omenjeni Dajnko, Murko, Muršec prinašajo dodatne štajerske in panonske adverbialne variante; Metelko izdela opis vseh njemu znanih oblikovnih elementov in deli adverbe na neizpeljane in izpeljane, kar omogoča klasifikacijo glede na besedotvorni izvor. Za novejši slovenski knjižni jezik, za njegov normativni razvoj v 19. stol. je tudi o teh vprašanih pomembno to, kar je o adverbih in nadalje prvič o prislovnih določilih ugotovil A. Janežič v Slovenski slovnici 1863. V naslednjih njegovih in Sketovih izdajah (1864, 1869, 1876, 1889, 1894, 1900), kot tudi v izdajah A. Breznika (1916, 1921, 1934) so predvsem prislovna določila predmet natančnejše analize, kar omogoča še logičnejšo in preciznejšo klasifikacijo v slovnici treh avtorjev (Bajec, Rupel, Kolarič). Po tem opisu je v skraćeni obliki podal adverb v svoji Slovenski slovnici J. Toporišič (Maribor, 1976), ki je posodobil terminologijo in prislovna določila preinterpretiral v smislu funkcijsko strukturalistične jezikoslovne metode.

⁵ A. Bajec, Prislovni paberki, SR V—VII, 1954.

⁶ M. Orožen, Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. Zbornik XI. seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo. Ljubljana 1975, str. 13—26.

Iz historičnega gradiva je lepo razvidno stopenjsko prehajanje prislovnega določila v besedno vrsto, iz sintaktičnega sredstva v leksikalno. Prvotno prislovno določilo se pojavi kot novo izbrana predložna zveza v okviru možnosti predložno-sklonskega sistema. Po dolgotrajnejši stereotipni rabi se zleksikalizira; med tem se tudi glasoslovno pogosto neregularno spremeni. Postane načinovni frazeologem, ki med ustaljenimi adverbji še nima adekvatnega, sinonimičnega pomena, kot npr. takele zveze v sodobnem knjižnem jeziku: *dati na lepe oči, prodajam pod ceno, gleda me postrani, kupil sem pod roko, gre mi na roko*. Ali pridevniške: *sod je na malem, je še vse po starem, sem ob svojem, živi po svoje*, itd. Tovrstne načinovne fraze so stilistično zelo učinkovite, so značilne za pogovorni jezik in sproti nastajajo. Pomensko so blizu primerjalnim načinovnim zvezam s *kot*: *gre kot po maslu, govori, kot bi rožice sadil*, in podobno.

Zleksikalizirane in ustaljene načinovne predložne zveze, ki so v 16. stoletju zapisane,⁷ izkazujejo nadalje dvojni razvoj; za nekatere je značilna transformacija, za nekatere leksikalizacija, del teh prislovnih določil se pojavlja v spremenjenih predložno-sklonskih načinovnih zvezah knjižnega jezika.

A) Primer obvezne (ali možne) transformacije:

Gen.: On ... profi Ozheta bres prenehanja ... (nenehno, neprestano).

On potrebuje enu bres konza veliku vfmilenje ... (neskončno).

Suknja pak je bila pres fhva, od verha doli fetkana fkus inu fkus (od zgoraj navzdol, vzdolž, navzdolžno, po dolgem).

Dat.: Koku tebi pojde, kadar ti bude s Kojniki ali k' nogam tezhi (peš).

Ak.: Sa rifnizo jeft vom povejm ... (resnično).

Ali jeft hozhem poprej nyh hudobo ... dvej gubej plazhati ... (dvojno).

Na to drugo Sobboto pak je fkoraj vse Méstu vkupe prishlu ... (skupaj).

Lok.: Taku je ta, kateri po krivizi blagu sbira ... (krivično).

Bujmo se (vshe) vfaj Gospuda ... kateri nam godni desh, inu posni desh v'pravim zhaffu daje (pravočasno, ob pravem času).

Kadar fo ony pak flifhali, de je on po Iudoufkim (judovsko, židovsko) k nym govuril, fo ony fhe tihéfhi (tiše, bolj tiho) poftali.

Inu néfim nifhter na fkrivnim govuril (pojavlja se tudi adverb fkrivfhi, fkrivaje — še v deležniški podobi).

Sakaj fe my ... po góftu póftimo ... (pogosto, pogostoma).

Tedaj fo ... te Gmajne ... vfak dan na zhisli gori jemale (številčno rasle).

Instr.: Kadar je on tu truplu fkrivfhi (skrivaj) bil fkril, je on fvoj kruh s sha-loftjo jedil ... (žalostno).

⁷ Obravnavano gradivo je prvenstveno iz Dalmatinovega prevoda Biblije (1584) in delno iz Japljevega prevoda NT (1784).

Rovnaj *is' pametjo inu premiflekem* ... (pametno in preudarno).

Profsimo *s' sdihvanjem inu s' solsami* ... (vzdihovanje, vzdihujoč).

Ony *s' vefselom* na rajsho se podajo ... (veselo).

B) Primeri leksikalizacije v nov, enopomenski adverbialni leksem:

Gen.: Dèrshite *s' jutra* prauo ... (zjutraj).

Is gul dobrute, jeft te hozhem supet sydati ... ti Ishraelka Dezhla ... (zgolj iz dobrote).

Is nou ji orjite, inu nefejte mej gàrmovje ... (znova).

Inu nifhtèr nepravim *isvuna* tiga, kar fo Preroki pravili ... (izven, razen).

Dat.: Inu nyh mladice *k'vifshku* pojdejo, kakor prah ... (kvišku).

Ak.: Na to drugo Sobboto pak je skoraj *vfe Méstu vkupe* prishlu (skupaj).

Inu kateri bó hotel od tebe *na pòsfodo* imeti, ne odvèrsi ga ... (naposodo).

Natu je rèkel Ieremias ... *v'prizho* Farjev ... (vpričo).

Lok.: Inu je blisi Damafhka prifhàl *ob pul* dne ... (opoldne).

Inu on je *po redi* pravil ... (zaporedno, po vrsti).

Enaki procesi so značilni za presežnik prislova, ki se je večinoma pomensko osamosvojil.

Inu kader fo bily porozhenje prejeli ... de bi *nar bèrshe*, ker bi mogla, k njemu prifhla ... (tu pomenja zveza: *karnajhitreje*, adverb najbrž pa pomeni — morda, mogoče).

Kakor tudi ti *nar bule* vejfh ... (najbolj); *Nifhtar majnje* ... Preroki ... (nič manj), in podobno.

C) Spremenjene predložno-sklonske načinovne zveze (prislovna določila):

Dat.: Sin tiga zhloveka bo isdan ... inu ony ga bodo *k' Smerti* obsodili ... (na smrt).

Loc.: Kadar fo ony pak letu flifhali ... fo fhli vunkaj *eden po drugim* ... (eden za drugim).

V kaj sa eni oblafsti ti letó delafh ... (kako? s kakšno pravico).

Sakaj Bug nedaje *Duha pèr Meri* ... (po meri).

Instr.: Inu ony fo je (Krugle) *s verhom* nalili ... (do vrha).

Sakaj *v*fakateri je fhli fhàl nje govorezhe *s' svojim laftnim Iesikom* ... (v svojem lastnem jeziku).

Pufsti njo s myrom ... (v miru, pri miru, na miru).

Inu je nafhàl eniga Iuda, *s Imenom Aqvila* ... (po imenu).

Te tendence in zakonitosti, ki jih v osrednjem razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja prepoznavamo ob analizi načinovnega prislova kot besedne vrste in predložnih načinovnih zvez na sintaktični ravni, so v manjšem obsegu značilne tudi za krajevne, časovne, vzročne in druge prislovne zveze, le da so možnosti formalizacije drugačne, manj enotne in zato manj opazne.

V jeziku 16. stoletja je še nekaj posebnosti, arhaizmov, ki so kasneje izginili, zaznavne pa so že tudi nove razvojne značilnosti, ki so se nadalje ustalile. Zanimiva so predvsem različna uravnavanja značilnih adverbialnih končnic — starih sklonskih morfemov — ter izbor in razvrščanje partikul pri krajevnih in časovnih prislovih (prvenstveno zaimkovnega izvora).

Take posamične zanimivosti ob načinovnem adverbu so naslednje: Adverbializiran particip na *-oč* se od pridevniške oblike istega izvora diferencira s pristavkom *-e*: Letu je pak *vejdezhe* (znano), tu je mogožh → *mogozhe*; tu nej mogožhe. Frekvenca narašča posebno v novejšem slovenskem knjižnem jeziku (je vroče, pekoče, žgoče itd.). Pri Dalmatinu se že najdejo primeri adverbializirane rabe pridevnikov m. spola (v nom sg. in pl.); predvsem pri izposojenkah iz nemščine: *Ony radi* (rado!) *sem tēr tam tékajo*, inu *neradi* (nerado) doma *oftaneo*. Leti na^hi vi^hi *prou* (pravo!) *vejdo*; Letu je pak Paulu *shal* djalu; Inu je vshe *neshiher* se pelati (nesigurno, nevarno); Paulus pak inu Barnabas *ſta fraj* ozhitu djala (svobodno, odkrito). Po pridevniški obliki se uravnavajo tudi posamični adverbi kot: *Lety vfi ſo véden* vkup *bily* (vedno). Zgledi za to so predvsem pri adverbih kot: *navzven*, *narazen*, itd. Po prvotnih participialnih oblikah (gredozh, jesdezsh) se širi *-č* k števniskim in zaimenskim načinovnim adverbom: *drugazh*, *temuzh*, *drmuzh*, in *dalezsh* (če ni oblika regulirana iz *daleko* — *daleče*?). Tudi partikulo *-aj/-ej* zasledimo pri načinovnih adverbih (tipična za krajevne in časovne zaimenske prislove: *tuka*+j, *vunka*+j, *zguda*+j, *zjutra*+j), v kolikor ne gre za poudarjeni ê pri komparativu: *lóshej* (lažejše?), analogična je pa pri adverbu *lahkej/lahkaj/lohkaj* (lahko). Preseneča adverb *pejfhizo* hodio (iz pešice?, sodobna oblika je peš).

V diahroničnem razvoju je prišlo tudi do besedotvornih sprememb v izpeljankah vseh besednih vrst. Tudi to se odraža na adverbih, kar dokazujejo predvsem pridevniški prislovi. Npr. *priasnivu* — *prijazno*, *norſku* — *noro*, *ſlabodnu* — *svobodno*; dovolj pogosto je prišlo do pomenskega prenosa: *britku* — *žalostno*, *težko*, *bèrsu* — *hitro*, *pridnu* — *koristno*; potrjen je adverb *zlu* — *zelo*: *imajo slu k'framoti biti* (bodo zelo osramočeni), večje število adverbov je še brez partikule *j*: *prece* → *precej*, *potle*, *sguda*, *isvuna* in podobno.

Pri vseh pomenskih skupinah adverbov (načinovnih, krajevnih, časovnih, vzročnih) je v tekstih od 16. stoletja dalje vidna tendenca po ustalitvi »enotnejših« formalnih znakov; gre očitno za uravnavanje po frekventnejših ali pogosto rabljenih adverbih, saj prvotni sklonski morfemi kot *-ê* in *-u* (prvotni lokal) in *-a*, *-u* (prvotni genitiv) ne signalizirajo več prvotnega pomena. Izriva jih *-i* in namesto prvotnih oblik kot: *notrê*, *davê*, *vkupê*, *jutrê*, se pojavljajo mlajše možnosti: *notri*, *davi*, *jutri*. Starejše oblike na *-u* prevzemajo *-i* in *-ø*: *ondu* — *ondi*, *vrhu* — *vrh* (ø), *blisu* — *blisi*, *kmalu* — *kmali*. Načinovni formant *-o* se širi h krajevnim in časovnim adverbom: *kam* — *kamo*, *sdavna* — *sdavno*,

blisu — bliso. Prav tako je od 16. stoletja dalje opazen znaten porast ojačevalnih partikul pri krajevnih in časovnih adverbih zaimkovnega izvora. Najpogosteje *-j*, *-aj*, ki se zlije najprej (!) s prvotnimi genetivi na *-a*: *sjutraj*, *sdavnaj*, *snozhkaj*, *tedaj*, *tukaj*, *sgoraj*; *-ej* se širi od prvotnih komparativov: *teshej*, *lashej* k primerom: *potlej*, *mordej*. Manj pogoste so partikule *-ci*: *tedajzi*, *sdajzi*; *-nj*: *tulikajn*, *kulikajn*, in *-le*, ki je tipična predvsem za kazalne zaimke: *tule*, *tamle*, *potle*, pojavlja pa se tudi pred adverbom kraja: *leffem*, *lef*, če se omejimo samo na pojave osrednje jezikovne tradicije.

V 18. stoletju so vse pogostejši primeri redukcije prvotnih genitivnih, dativnih, akuzativnih in lokalnih predložnih samostalniških in pridevniških zvez (zlasti nedoločena oblika pridevnika): *sgol* < is gola, *kljub* < k ljubju, *dovol* < do volje, *savle* < za volje, *slasti* < iz vlasti; nastajajo zanimive adverbialne predložne zloženke s pogosto podvojitvijo predlogov in dodajanjem navedenih partikul: *popred*, *poprej*, *odsdol*, *navskrih*, *našpruti*, *sapored*, *saporedama*, *temzhaji*, *obforej*, *odflej*, *odondod*, *navšprek*, za katere so značilne razne fonetično-morfološke variante po narečnih bazah s knjižno tradicijo. Omenim naj npr. koroške posebnosti, znane iz tekstov tega časa:⁸ *fasem*, *odfod*, *dofehmau*, *spuvu* (s polu), *vezhbarti*, *obenobart*, *vunuka* (ven), ki nosijo značilnosti lastnega jezikovnega razvoja.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

POUČEVANJE SPOROČANJA

Doseči določeno stopnjo sposobnosti za sporočanje, tj. za uveljavljanje v pogovoru, za sestavljanje spisov, opisov, pisem ipd., je ena izmed temeljnih nalog poučevanja slovenskega jezika. S tem se slovenski učitelji ukvarjajo že toliko časa, kot imamo slovenske šole. Poučna je zgodovina načina dela pri sporočanju. V njej se kažeta obe možni skrajnosti pri tem pouku. Če učitelj dvomi v sposobnost svojih učencev, jih natančno pripravi na spis in ga učenci šele potem, ko je že popolnoma narejen v njihovih glavah, napišejo tudi v zvezke. Če pa učitelj zaupa v ustvarjalnost svojih učencev ali pa tudi če se ne počuti kaj prida usposobljenega za poučevanje sporočanja, skoraj ne naredi drugega, kot da predloži učencem primeren naslov in jim naroči, naj napišejo spis.

Skoraj v takem nasprotju sta si metodi poučevanja sporočanja pri Andreju Praprotniku in Matiju Lichtenwallnerju (Senkoviču). Prvi je v prejšnjem stoletju večkrat izdal priročnik Spisje, drugi pa je v začetku našega stoletja objavil knjigo Prosto spisje. V Praprotnikovem priročniku so idealni vzorci za pisanje

⁸ Koroške prislovne variante so v rabi v Gutsmanovih in Jarnikovih delih ter v vseh izdajah Gutsmanove slovnice do leta 1828 (6 izdaj), upošteva in utrjuje pa jih v svojih nabožnih delih A. M. Slomšek. Sledimo jih tudi še po letnikih »Drobtinica« (1846—1900, XXXI letnikov), kjer so objavljali svoje prispevke štajerski in koroški sodelavci Slomškovega kroga.

opisov, primerjav, obnov, parafraz pesmi, pisem ipd. Stari učitelji so znali z vprašanji izzivati ustrezne stavke pri učencih in poskrbeti, da so si jih učenci zapomnili; zapisovanje pa je bilo potem skoraj samo še lepopisna in pravopisna zadeva. V Lichtenwallnerjevi knjigi je najprej nekaj nasvetov, kako se vzbudi spisovno ustvarjalnost šolarjev. Posebno tehten je prikaz, kako se oblikuje naslov in kako se širše teme drobi na ožje in bolj konkretne; na primer namesto splošnega naslova *Pes* dobijo učenci na voljo naslove: *Naš pes Sultan, Dobili smo psa, Dražil sem psa, Pes me je ugriznil, Pes in mačka, Naš pes je pobegnil*. Nato so v knjigi primeri spisov, ki so jih samostojno sestavili Lichtenwallnerjevi učenci.

Da si bomo lažje ustvarili mnenje o obeh načinih poučevanja sporočanja, si oglejmo še spise iz obeh knjig:

Pes

Pes je domača žival. Ima štiri noge, ostro zobovje, dolg jezik, na prednjih nogah pet, na zadnjih pa štiri prste z negibkimi kremplji. Najraji je meso in gloda kosti. Pes laja, tuli, renči in tudi popada. Varuje hišo in pase in zavrača živino. Rad se približuje človeku. Z ostrim nosom tudi sledi divjačino. Psi so: hrt, lovski pes, jazbecar, ovčarski pes, koder in doga. Vstekel pes je zelo nevaren.

Naš prejšnji pes Milorad

Nekega dne prinese nekdo k nam v jerbasu malega psička. »Krstili« smo ga za Milorada. Vedno sta bila z mačko v podpečniku. Ko je malo odrasel, se je kaj rad igral z našim večjim psom Hadčijem. Ta je bil že star in jezljiv. Zato je večkrat prav močno zarenčal v Milorada, ako se je hotel z njim igrati. Ali to tega nagajivčka ni uplašilo, ampak postal je vedno bolj predrzen, tako da se je Hadči vendar začel z njim igrati. Kadar pa sta se igrala, je šlo Miloradu navadno zelo slabo, ker je moral vedno bežati. Kolikorkrat je hotel vstati, tolikokrat ga je Hadči s svojo težko taco pobil na tla. Naposled sta se tega igranja vendarle naveličala. Tedaj je bil Milorad ves prašen in razmršen. Ko pa je Milorad postal večji, smo jaz in drugi dečki prevzeli prej Hadčijevo »delo«. Igrali smo se namreč zdaj mi z Miloradom. (...)

Adolf Srnec

Danes bi rekli, da spisa niti ne spadata v isto zvrst sporočanja in jezika. Prvo je opis psa nasploh, drugo pa pripoved o konkretnem psu; prvi spis je napisan v strokovnem jeziku, drugi pa v umetnostnem. Drži, da je ustvarjalnost učenca pri drugem spisu neprimerno večja kot pri prvem, tako da so še danes skoraj vsi učitelji slovenskega jezika pristaši prostega spisja, čeprav je sam izraz že precej pozabljen. Ne kaže pa podcenjevati tudi Praprotnikovega spisja, saj v vsakdanjem življenju piše več učencev privatna pisma, časopisne članke ali strokovne sestavke kot pa umetnostna besedila.

Kako bi se torej v današnjih šolah izognili obema skrajnostma? Ni nujno, da bi morali zahtevati za šolarje tako prostost (svobodo) pri pisanju, kot jo imajo že izoblikovani pisci; tudi pisanje spisov po vzorcu lahko še vedno da dobre rezultate. Pri nekaterih vrstah spisov, npr. pri novici, prošnji, uradnem življenjskem pisu, je vzorec bolj posnemljiv, pri drugih, npr. pri pismu, opisu naravnega pojava, oznaki človeka, pa manj. Nesmiselno pa je, da bi se učenci naučili vzorec

na pamet, kot so se ga včasih, in ga potem zapisovali. Pač pa je potrebno, da učitelj naredi z učenci nadrobno razčlenitev vzorca ali več vzorcev, in sicer zgradbe, izbire povedi, izrazov, nato pa učenci napišejo vsebinsko podoben spis in tako svoje teoretično znanje preskusijo v praksi.

Predstavimo ta način poučevanja sporočanja še bolj natančno. Za šesti razred osnovne šole je po učnem načrtu predpisan opis delovnega postopka. Kako naj se tega lotimo? V knjigah poiščemo primeren strokovni in umetniški opis dela in ga s ciklografom razmnožimo za učence, npr. tile dve besedili:

Buhteljni

Vzhajano testo zvaljaj na en centimeter debelo in zreži na kvadratke poljubne velikosti. V sredino vsakega daj malo marmelade; če je marmelada preredka, jo zgosti z drobtinami. Stisni testo od dveh nasprotnih strani, nato še od drugih dveh tako, da je marmelada v sredi. Vsak buhtelj pomoči na eni strani v maslo ali mast ter vloži na pomazano pločevino tako, da slonijo drug na drugem. Vzhajane pomaži z mlekom in jajcem in jih počasi peči. Pečene stresni na desko, zložijo na krožnik in potresi s sladkorjem.

F. Kalinšek

Okrog mize se je sukal velikanski kuhar, ki je bil gol do pasu in tako zalit, da mu je trebuh visel čez hlačni jermen. Trgal je od velikanske kepe kose belega testa, ga valjal s steklenico, ga s konzervino škatlo rezal v kroge, zavijal v te kroge jabolčno mezgo, jih polagal v podolgovato ponev ter jih odnašal v kuhinjo. Delal je neverjetno naglo, skoraj poskočno, zraven pa brez prestanka pel zdaj tiše, zdaj glasneje.

C. Kosmač

Ta dva sestavka učenci po ustreznih napotkih preštudirajo, lahko s skupnim glasnim branjem, lahko pa tudi po malih skupinah ali vsak zase. Nato se pogovorimo o ugotovitvah. Če je učitelj količkaj vztrajen in spreten pri vodenju pogovora, bodo učenci naredili nekako takle zaključek:

Strokovni opis dela (recept, navodila, pravila) navaja sredstva in opravila, ki so potrebna za izvršitev dela. Leposlovni opis dela (doživljajski spis, črtica, odlomek v večjem proznem delu) pa opisuje to manj natančno, največkrat poroča tudi, kako je kdo uporabljal neustrezna sredstva ali delal, kot bi ne bilo treba.

Po tej razčlenitvi delajo učenci vaje za pisanje spisa. To so različne jezikovne vaje: pretvarjajo stavke z veledniki v prvo osebo množine povednega naklona, urejajo časovno neustrezne opise del in spreminjajo strokovne opise v leposlovne in obratno. Poleg tega so potrebni tudi ustni opisi po opazovanju določenega dela: nekdo od učencev naredi papirnato kapo ali vetrnico in njegovi sošolci to opisujejo. Šele po teh vajah so učenci pripravljani za pisanje samostojnih opisov. Naslove opisov moramo zastavljati tako, da ne prihaja do zvrstnega mešanja, npr.: *Kako načrtamo enakostranični trikotnik — Kako sem načrtoval trikotnik; Kako naredimo poskus z magnetom in železnimi opilki — Kako smo naredili poskus z magnetom in železnimi opilki; Kako se telefonira iz javne govorilnice — Kako sem telefoniral mami v službo; Kako skuhamo juho — Kako sem kahal juho.* Ko so spisi že sestavljeni, jih učenci berejo pred svojimi sošolci in skupno razčlenjujemo njihove dobre in slabe strani. Tako dosežemo, da učenci postopoma še zboljšujejo svoje izdelke in da veselje do pisanja raste.

Na ta način se torej izognemo skrajnostma pri poučevanju sporočanja. Za vsako stalno obliko sporočanja so potrebni seveda drugačni vzorci in drugačni načini vadenja. Pouk sporočanja lahko včasih naslonimo na obravnavo beril, na slovnični pouk ali na vaje za bogatenje besedja, npr. pisanje obnov, sestavkov z dramatičnim sedanjikom, strokovnih sestavkov; v glavnem pa je pouk sporočanja samostojen del jezikovnega pouka, ki ima posebne učne postopke in mu je potrebno posvetiti precej časa.

Bogdana Herman

Ljubljana

Tone Pretnar

Univerza v Krakovu

PROBLEM TRIDELNOSTI IN DAKTILSKE KLAVZULE V TRINAGLASNEM OSMERCU

Članek želi pojasniti možnosti razpadanja izglasnega trizložnega takta v izbranem vzorcu (Kumer, 1968) in z njim povezanega prehajanja v jamski osmerek, hkrati pa preveriti tezo o ženskem in neženskem izglasu kot razlikovalni kategoriji med rastočimi in padajočimi verzi (Pretnar, 1978). Temu cilju se bliža po naslednji poti:

1. opis metričnih konstant izbranega vzorca,
2. opis realizacije metričnih konstant v izbranem gradivu (baladi Mrtvaška kost ter Zarika in Sončica),
3. konfrontacija z jamskim osmercem kot primerljivo obliko razpadajočega verza iste dolžine (baladi Mrtvec pride po ljubico in O krajcar, krajcar, majhen dnar — vse po Terseglav, 1978).

Trinaglasni osmerek zaznamujejo naslednje metrične konstante:

1. naglas na prvem, četrtem in šestem zlogu,
2. medtaktovna meja po tretjem, petem in osmem zlogu.

Razpadanju na manjše taktovne enote sta izpostavljena v večji meri daljša, trizložna takta, pri čemer je možnost $2 + 1$ bolj pogosta kot možnost $1 + 2$.

Treba je poudariti, da razpadanje trizložnega takta ni omejeno zgolj na izglasni položaj.

3	2 + 1	3	1 + 2	3	proklitika + 2
daleč v vas		zlo močni		iz nogo	
ena kost				za ženo	
fantič ti				ne spozna	
tudi ti				za 'n semenj	
beli dan					
(na) pare djan					
hčerke dve					
Sonco tam					
(pe)lana j'bla					
(v Tur)čijo v s'menj					
piti da					
čuden krej					
prežov de					

Podoben razpad je možen tudi v vzglasnem položaju:

3	2 + 1	3	1 + 2	3	proklitika + 2
stari Vah		dal boš sto		pa je bla	
Zarin mož		dal sem sto		de bude	

Večja opaznost in z njo povezana produktivnost razpadanja izglasnega intervala izvira iz metričnega konteksta: izglasni položaj ima namreč nični desni metrični kontekst, ki ga v sporočilu krepí konec skladsenjske enote (najpogosteje stavka). V vzglasnem položaju pa zaradi desnega metričnega konteksta in šele začetnega stavčnega vzorca prihaja do skladsenjskega in metričnega podrejanja besednega naglasa sosednjih naglašanih zlogov:

1. satri *Vah*, stara *Vahinja*
2. *Zarin mož šel* v *Turčijo* v *s'menj*
3. *dal boš sto belih* *tolarjev*

V primerih 1 in 2 prihaja do metričnega podrejanja prvega naglasa drugemu, v primeru 3 pa je podrejanje skladsenjsko.

Na podoben način razpada — sicer redko — tudi osrednji dvozložni takt:

4. *Zarčic' pa to že* *prežov de*
5. *jest jo ne bom 'mu* za ženo

Konec skladsenjske enote in nični desni metrični kontekst v izglasju omogočata, da se konec verza realizira na način

6. *ukradli so jo Turki hudi*
7. *ko'k pa le ta Sonca vela*

ki v vzglasnem položaju zaradi ničnega levega metričnega konteksta ni mogoč.

Opozoriti velja, da se naglas dvozložnic *Turki* in *Sonca* na metričen način podreja enozložnici (*jo, ta*).

Važnejše kot to je pa dejstvo, da se meje enot ne pokrivajo z mejami naglasnih enot.

Preglednica I: Meje med naglasnimi enotami (NE)

Meja med NE po zlogu	1	2	3	4	5	6	7	8
Metrična konstanta δ_3	0	0	1	0	1	0	0	1
Uresničevanje δ_3 : MK ZS	0 0,16	0,60 0,52	0,10 0,24	0,10 0,26	0,90 0,70	0 0,12	0,60 0,36	1 1
Uresničevanje J_8 : MPL KMD	0,03 0,07	0,39 0,39	0,56 0,39	0,19 0,46	0,67 0,32	0,08 0,39	0,14 0,57	1 1
Metrična konstanta J_8	x	x	x	x	x	x	x	1
	prvi takt			drugi takt		tretji takt		

Po tretjem zlogu je kljub temu, da je zahteva vsebovana v metrični konstanti, realiziranih zelo malo mej med naglasnimi enotami (10% v Mrtvaški kosti, 24% v Zariki in Sončici). Opozoriti velja na precejšnjo frekvenco mej tega tipa po drugem in sedmem zlogu. Prav ta lastnost približuje trinaglasni osmerec jamskemu. Opaznejša tendenca tridelnosti je razvidna iz distribucije medbesednih mej. Opomnimo, da je tudi jamski osmerec predvsem v Mrtvecu, ki pride po ljubico, v tem pogledu izrazito tridelen.

Preglednica II: Meje med besednimi enotami (BE)

Meja med BE po zlogu	1	2	3	4	5	6	7	8
Metrična konstanta δ_3	x	x	1	x	1	x	x	1
Uresničevanje δ_3 : MK ZS	0,20 0,54	0,90 0,90	0,90 0,84	0,20 0,44	1 0,78	0,10 0,24	0,60 0,36	1 1
Uresničevanje J_8 : MPL KMD	0,64 0,71	0,53 0,46	0,78 0,79	0,33 0,79	0,81 0,54	0,19 0,43	0,19 0,57	1 1
Metrična konstanta J_8	x	x	x	x	x	x	x	1
	prvi del			drugi del		tretji del		

Razlika v pogostnosti meja med obema tipoma metričnih enot vodi k sklepu, da je organizacijsko gibalno trinaglasnega osmerca besedni naglas.

Konfrontacija z jamskim osmercem kaže na razlike v dvozložnem vzglasnem delu, medtem ko modelske razlike izglasnega enozložnega dela realizacija v izbranem gradivu ne kaže.

Petzložni osrednji del pa je v obeh verzih modelsko in realizacijsko enak.

Za odgovor na drugo vprašanje, ki ga zastavlja naslov, je pomemben predvsem enozložni izglasni del. Po Kumer modificirana ali sekundarna realizacija je

predvsem v Mrtvaški kosti, ki je spevno bolj trodelna kot balada Zarika in Sončica, sedemdesetodstotna.

Že to samo količinsko opazanje je zadostno potrdilo teze o neženskem koncu nepadajočega verza in o prehajanju daktilskega izglasa v moškega ter obratno.

Preglednica III: Naglasne zahteve metričnega vzorca in njih uresničevanje

Naglas na zlogu	1	2	3	4	5	6	7	8
Metrična konstanta δ_3	1	0	0	1	0	1	0	0
Uresničevanje δ_3 : MK ZS	0,80 0,76	0 0,06	0,10 0,12	0,90 0,76	0 0,28	0,90 0,64	0 0,10	0,70 0,64
Uresničevanje J_8 : MPL KMD	0,14 0,21	0,86 0,86	0,03 0,04	0,83 0,57	0 0,21	0,75 0,68	0 0,04	0,44 0,96
Metrična konstanta J_8	0	1	0	1	0	1	0	1
	vzglasni del		osrednji del					iz- glasni del

ODNOSNICE

Zmaga Kumer, 1968, Das slowenische Volkslied in seiner Mannigfaltigkeit, München, Trofenik, str. 20—21.
Tone Pretnar, Metrika prevoda, Slavistična revija, 1978, št. 1.
Marko Terseglav, Stare žalostne, Recital slovenske ljudske pesmi, izbor Marko Terseglav, poje Bogdana Herman, cikli., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1978.

Antonina Grybosiowa

Šlezjska univerza v Katovicah

JEZIK RADIJSKIH IN TELEVIZIJSKIH ODDAJ KOT »URADNA« RAZLIČICA SODOBNE POLJŠČINE

Pomembno in hkrati razveseljivo je dejstvo, da je Jože Toporišič v svoji Slovenski slovnici posvetil variantam slovenskega jezika obširno uvodno poglavje.¹ V poljski jezikoslovni literaturi namreč vprašanje diferenciacije poljščine še do sedaj ni našlo mesta v opisni slovnici, temveč se je reševalo in se še rešuje v učbenikih stilistike, v dialektoloških razpravah in monografijah in šele v zadnjem času tudi v sociolingvističnih študijah in člankih. Res je, da je zgodovina slovenskega in poljskega jezika različna in je zato notranja diferenciacija

¹ Jože Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor, 1976.

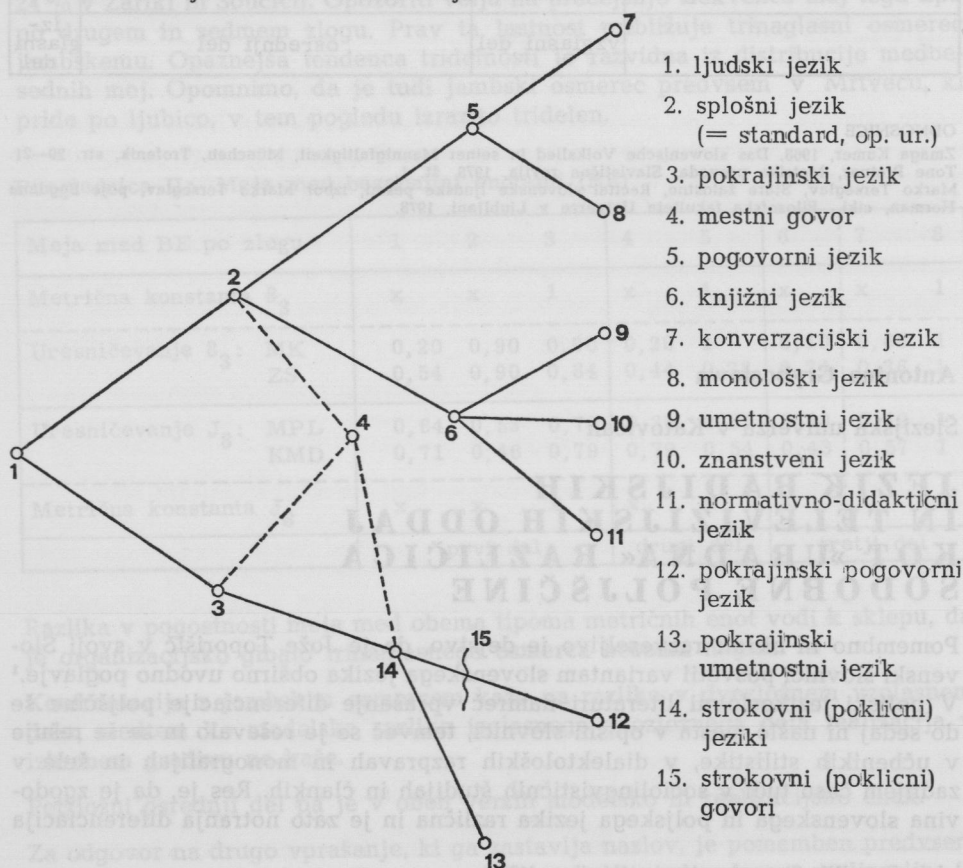
slovenščine močnejša, drugačna so tudi razmerja med skupnim pisnim jezikom in nepisnimi variantami, zato pa je podobnost smeri sodobne jezikovne diferenciacije v obeh jezikih posledica podobnih zunajjezikovnih dejavnikov: političnih, družbenih, znanstvenih itd.

Predstavitev jezikovnega sistema (langue) in njegovih najbolj pomembnih uresničitvenih možnosti (parole) v eni knjigi je zato zelo pomembno jezikoslovno dejanje.

Jože Toporišč predstavlja klasifikacijo variant slovenskega jezika. Ta problematika je v zadnjem času izredno živa tudi v poljskem jezikoslovju, zato utegne biti skromen prikaz te problematike kot primerjalno gradivo slovenskemu bralcu prav dobrodošlo.

Na voljo imamo tri poskuse zvrstne klasifikacije poljskega jezika: Klemensiewiczewega, Urbańczykovega in Furdalovega. Prvi, Klemensiewiczew, je nastal v petdesetih letih (1953) kot rezultat diskusije o izvoru poljskega knjižnega jezika in posledica potrebe po definiciji pojmov, kot so: jezik, govor, narečje, žargon itd.

Klemensiewiczew je izoblikoval naslednjo shemo²:

Kot je videti iz preglednice, je bila Klemensiewiczzeva delitev zelo podrobna in dognana. Drugi dve klasifikaciji sta bili le poskus odgovora na Klemensiewiczzevo in sta se samo v podrobnostih razlikovali od nje, zato ju ne bomo natančneje razlagali. Zapisati pa je treba, da se je težišče zanimanja v petindvajsetih letih, ki so minila od tiska Klemensiewiczzevega dela, preneslo od splošnega pisnega, knjižnega jezika, ki je v zgodovini odigral pomembno združevalno vlogo, na govorno varianto in njeno nadaljnjo diferenciacijo. Preučevanje govornega jezika, ki izvira (razumljivo) v večji meri iz sodobnega stanja kot iz zgodovinskih stanj, se v jezikoslovju zadnjih dveh desetletij združuje s sociologijo, posledica interdisciplinarnosti so različne sociolingvistične raziskave, posvečene možnostim diferenciacije jezika v govorjeni podobi.

V zadnjem času na znanstvenih konferencah ne razpravljamo samo o klasifikacijskih možnostih govorjene poljščine, temveč tudi o razlikovalnih lastnostih, ki jih posamezne variante morajo vsebovati, da jih kot variante sploh lahko pojmuje. Prevladuje prepričanje, da zgolj razločki v besedišču niso dovolj, potrebni so tudi slovnični razločki (torej razločki na več ravneh sistema, op. B. P.).

Tako izhodišče je nujno povzročilo začetek temeljnih raziskav gradiva, npr. govorjenega jezika v poljskih velikih mestih, kot so: Varšava, Krakov, Katowice, Lodž, Lublin. Poleg govorjenega mestnega jezika je program obsegal tudi izrazito izpostavljeno varianto govorjenega jezika v posebnem položaju, to je tako imenovano »uradno« verzijo, ki jo govorimo v radijskih in televizijskih oddajah. Ta varianta, ki nastaja tako rekoč pred našimi očmi (bolj natančno: bije na naša ušesa), se razvija vzporedno z razvojem radia in televizije kot sredstev množičnega obveščanja. Sodi v jezikovno plast, ki jo Jože Toporišič imenuje publicistični jezik. Ker pa je pojem »publicistični«, kot navaja J. Toporišič, zelo širok in obsega tematsko in formalno različna besedila, tega termina ne uporabljam.

Pri raziskovanju radijskih in televizijskih oddaj sem ugotovila, da družbeni položaj, v katerem nastajajo, vpliva na izbor jezikovnih sredstev, ne le slovarskih, temveč tudi slovničnih. Jože Toporišič v razlagi publicističnega jezika ne navaja podrobnega gradiva, zato bom ilustrirala lastnosti »uradno« govorjene poljščine z dvema primeroma.

Položaj, v katerem poteka tako imenovano govorno dejanje v sredstvih množičnega obveščanja, obsega naslednje vrstine: priprava sporočanja, slikovno-zvočni kod, vendar ne iz oči v oči (televizijska kamera), in zvočni kod (radio) ter število in nedoločena potencialnih poslušalcev in gledalcev kot naslovnikov, odtujenost v razmerju govoreči — naslovnik, »uradnost« prostora, iz katerega prenašamo oddajo, in končno tematika, ki jo je težko definirati drugače kot per negationem, ker je neosebna in zanima celotno družbo ali večje skupine, ki jih združujejo različne vezi, npr. poklicne.

V tako definiranim položaju se pojavlja izrazita težnja po rabi posebnih slovničnih jezikovnih sredstev, ki ločijo »uradni« jezik od (govorjenega) pogovornega. Eno izmed teh sredstev je uvajanje imenske skupine tipa samostalnika + pridevnik, ki funkcionira kot neke vrste znanstveni termin. O problemu

² Zenon Klemensiewicz, O różnych odmianach współczesnej polszczyzny, Warszawa, 1953.

resnične in navidezne terminološke funkcije imenskih skupin v jeziku radijskih oddaj govorim v posebni razpravi;³ tu bi želela na kratko povzeti le nekaj rezultatov. V dveh tipih oddaj — za kmetovalce in šoferje — so dokaj pogostne imenske skupine tipa: *warunki drogowe* (cestne razmere), *tablice kierunkowe* (smerokazi), *inwestycje usługowe* (servisno vzdrževanje), *materiał hodowlany* (gojitvene kulture), *mleko spożywcze* (živilsko /prehrambeno/ mleko), *pomidor przemysłowy* (paradižnik za predelavo) itd. Naštete skupine imajo urejevalno funkcijo. Zgledujejo se po znanstvenem izrazoslovju. Samostalnik v taki skupini poimenuje genus proximum, pridevnik pa je — in tak je tudi namen govorca »uradnega« sporočila — *differentia specifica*. Poleg tega pa so še druge skupne lastnosti: postpozicija pridevnika, v besedni zvezi uporaba pridevnika in ne samostalnika v odvisnem sklonu (s predlogom ali brez njega), npr. *warunki na drogach* → *warunki drogowe* (razmere na cestah → cestne razmere) *przewozy pracowników* → *przewozy pracownicze* (prevoz delavcev → delavski prevoz), in končno pridevniki na *-owy*, ki so zelo pogostni v znanstvenem izrazoslovju. Kljub naštetim skupnim lastnostim pa je težko priznati obravnavanim skupinam status termina *sensu stricto*. Definicija znanstvenega termina zahteva, da ima izrazilo *poseben* pomen in da ga uporabljajo *strokovnjaki v strokovnih besedilih* (podčrtala A. Grybosiowa). Imenske skupine, ki nastopajo v jeziku radijskih oddaj, ne izpolnjujejo prvega pogoja, naraščajoča tehnizacija družbe pa postavlja pod vprašaj tudi strokovni značaj radijskih oddaj za kmetovalce in šoferje (tudi amaterje). Vendar bi kljub temu lahko izbrana besedila pojmovali kot sporočila strokovnjakov strokovnjakom.

V govorjeni pogovorni poljščini ustrezajo dvodelnim, psevdeterminološkim imenskim skupinam po navadi enobesedna izrazila, npr.:

»uradna« varianta	govorjena pogovorna poljščina (neuradna varianta)
<i>parking odpoczynkowy</i> (počivališče)	<i>parking</i> (parkirišče)
<i>parking strategiczny</i> (strateško)	<i>parking</i> (parkirišče)
parkirišče)	
<i>parking klasyczny</i> (klasično parkirišče)	<i>parking</i> (parkirišče)
<i>pomidor spożywczy</i> (prehrambeni paradižnik)	<i>pomidor</i> (paradižnik)
<i>pomidor przemysłowy</i> (paradižnik za predelavo)	<i>pomidor</i> (paradižnik)
<i>materiał sienny</i> (setvene kulture)	<i>ziarno</i> (zrnje, zrno)
<i>materiał zarybienny</i> (zaribitveni material)	<i>ikra</i> (ikra, jajčece)

S primerjavo obeh načinov ubesedovanja izseka zunajjezikovne resničnosti spoznamo, da postaja v »uradni« verziji izpostavljanje in poimenovanje tistih sestavin resničnosti, ki v pogovorni varianti ostajajo v tako imenovani enciklopedični informaciji o svetu, z jezikovnimi znamenji nujno; ta nujnost izhaja predvsem iz namena in uporabnosti predmeta. Kdor kupuje mleko ali paradiž-

³ Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań. [V:] Materiały z konferencji naukowej w Sosnowcu w dniach 20–21 czerwca 1974 roku, Katowice, 1976, in [v:] Studia nad składnią polszczyzny mówionej, Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin, 6.—9. X. 1975), Wrocław, 1978.

nik, ve, da sta namenjena prehrani, in mu namena ni treba izraziti jezikovno,⁴ v kmetijskih pogovorih pa je ločevanje mleka in paradižnikov, ki jih lahko neposredno jemo, od tistih, ki so namenjeni industrijski predelavi, zelo pomembno.

O nujnosti teh razlikovanj za strokovnjake ne kaže dvomiti. Zdi pa se, da je težnja po natančnem razlikovanju pomena v »uradni« varianti tako močna, da oblikuje vzorčno shemo, po kateri nastajajo navidezno natančne, resnično pa samo analitične imenske skupine, npr. *prace pielęgnacyjne* || *pielęgnacja* (negovalna dela || negovanje), *prace uprawowe* || *uprawa* (gojitvena dela || gojitev, gojenje), *ciąg szeregowy* || *szereg* (vrsta). Temu je vzrok govorec/pisec, ki v »uradnem« sporočilu zavestno *izbira nepogovorne oblike*.

Vse bolj pomenljiva postaja tudi nestabilnost meje med »uradno« in znanstveno poljščino.

Nastanek »terminoloških« imenskih skupin je v sodobni poljščini povezan s produktivnostjo nekaterih besedotvornih vzorcev in z imenskimi skladenjskimi transformacijami tipa: *parkowanie przykrawężnikowe* → *parkowanie przy kra- wężniku* (robno parkiranje → parkiranje pri robu), torej je slovnična razlikovalna lastnost.

Druga slovnična razlikovalna lastnost »uradne« verzije sodobne poljščine je nesklonljivost lastnih imen. Ugotavljala sem jo na osnovi tujih lastnih imen pomembnih Italijanov, Špancev in Latinskih Američanov.

Kljub pravilu, ki velja v knjižni poljščini že od renesanse (= 16. st., op. prev.), da se taka imena sklanjajo po vzorcu domačih osebnih imen na -o, torej *Julio*, -a, -ovi, -a, -u, -em (tako kot *Jasio*), prevladujejo v besedilih »uradne« verzije skoraj izključno nesklonljive oblike, npr. *zabicie Aldo Moro* (umor Alda Mora), *rozmowa z Julio* (pogovor z Julijem), *dymisja Francesco* (Francescov odstop || odstop Francesca X.), medtem ko je za številne prevode iz južnoameriškega leposlovja — torej: umetnostna varianta! — značilen poljski sklanjatveni vzorec.

Nesklonljivost tujih lastnih imen ni torej lastnost splošne poljščine, temveč samo obravnavane »uradne« variante; pri tem je treba pokazati še smer širjenja tega pojava. V »uradni« varianti se pojavlja še težnja po nesklonljivosti tujih priimkov, v zadnjem času celo domačih (npr. priimkov na -o tipa *Lato*), skratka po nesklonljivosti kategorije lastnih imen nasploh.

Jasno je, da primeri, ki smo jih navedli, ne izčrpajo vseh lastnosti »uradne« variante poljščine, so pa dokaz, da se v »uradnih jezikovnih stikih« oblikuje svojevstvena jezikovna sredstva.

In če zdaj pogledamo na naše primere skozi prizmo prve — Klemensiewiczzeve — klasifikacije variant sodobne poljščine, ki smo jo predstavili v uvodu, vidimo, da bi varianta, o kateri je bilo govora, sodila v *normativno-didaktični jezik*. Vendar je v današnjem času težko uporabiti leta 1953 nastali termin »normativno-didaktični jezik«, ki se je omejeval predvsem na prosvetne ustanove, za jezik radijskih in televizijskih oddaj. Oznaki namreč ne izražata bistva obrav-

⁴ Prim. Krystyna Pisarkowa, *Zdanie mówione a rola kontekstu*, v opombi 3 drugo navedeno delo.

navane variante, hkrati pa je odnos rabe, ki jo oblikujeta radio in televizija, do izoblikovane norme — trenutno do splošnega (v večji meri pisanega) jezika — mnogo pomembnejši. Jezikovne pojave, ki zaznamujejo »uradno« varianto, ocenjujemo v delih normativnega značaja po navadi kot inovacije in jih (vsaj za sedaj) pojmujejo kot normi neustrezne.

Od tod tudi sklep, o katerem sem govorila že na začetku: zunajjezikovne razmere povzročajo diferenciacijo poljščine, oblikujejo posebna znamenja, ki dovoljujejo dopolnitev Klemensiewiczve klasifikacije z novo varianto: jezikom radia in televizije. Do podobnega sklepa je prišel tudi Jože Toporišič, ki je posebno pozornost posvetil podobni problematiki, le da jo je poimenoval *publistični jezik*.

Na koncu je treba dodati, da tudi časopisni jezik vsebuje pomenljive znake »uradne« variante splošnega jezika, vendar ta problematika presega okvire tega zapisa, ki želi poudariti le razliko med govorno »uradno« varianto in »neuradnim« govornim pogovornim jezikom.

Prevedel
Tone Pretnar

Slovenščina v javnosti

PISMO IZVRŠNEGA ODBORA PREDSEDSTVA REPUBLIŠKE KONFERENCE SZDL SLOVENIJE OBČINSKIM, OBALNI IN MESTNI KONFERENCI SZDL IN MEDOBČINSKIM SVETOM SZDL ZA POSVET SLOVENŠČINA V JAVNOSTI — OSNUTEK

Ob desetletnici pisma o jeziku, ki ga je aprila 1965 naslovlila slovenski javnosti SZDL, je na kakovostno novi stopnji dozorelo spoznanje o potrebi nujne in nepretrgane družbene akcije za ureditev odnosa in uresničevanje sodobne jezikovne politike v slovenskem prostoru. Vrsta pojavov že nekaj časa opozarja, da je treba številne kulturne akcije razširiti s prizadevanji za jezikovno kulturo vse družbe. V mislih imamo zlasti položaj slovenskega jezika v odnosu do drugih jezikov, nekritično sprejemanje tujega, nejasna razmerja glede jezika v umetnosti in kulturi ter na drugih področjih družbenega življenja, pojave odtujenosti, nerazumljivosti in vulgarizacije. Pri tem gre tudi za razloge še vedno nezadostne prisotnosti zavesti o slovenskem jeziku, za kritiko pomanjkljivosti v oblikovanju jezikovne kulture na vseh stopnjah vzgojno-izobraževalnega procesa, kjer še vse prepogosto prevladujejo zastareli pogledi na jezik; pa tudi zaradi globljih idejno-političnih nasprotij med strokovnjaki.

Predsedstvo Republiške konference SZDL Slovenije in Slavistično društvo Slovenije zaradi vsega tega pripravljata posvet, ki bo skrbno ocenil stanje slovenskega jezika v javni rabi in pripravil potrebne osnove za sprejetje akcijskega načrta, v katerem bodo določene naloge SZDL, vseh dejavnikov fronte socialističnih sil ter društev, strokovnih in znanstvenih ustanov, organizacij združenega dela, torej slovenske javnosti.

V pripravo posveta je bilo v minulem letu in pol vključenih preko 300 strokovnjakov, družbenih delavcev, novinarjev, prosvetnih in kulturnih delavcev, ljudi iz gospodarstva, turizma itd. Pripravljeno je obširno gradivo, ki vam ga posredujemo v razpravo, obsega pa:

— prispevek za posvetovanje o slovenščini v javni rabi z naslovom »Za višjo jezikovno kulturo«, ki ga je pripravil tovariš Beno Zupančič. Opozarjamo, da je to gradivo namenjeno prvenstveno družbenim delavcem, ki bodo vodili javno razpravo. Zamišljeno je torej kot priročnik, ki na razumljiv in metodično pregleden način razgrinja problematiko, ki bo obravnavana na posvetu;

— gradivo zborovanja slovenskih slavistov na Bledu oktobra 1977, posvečenega vprašanjem »Slovenščine v javnosti« (šesta številka Jezika in slovstva); značilno zanj je, da skuša z nekaterimi prispevki povezovati odnos do jezikovnega izrazila z odnosom do drugih nejezikovnih govoric, kakor so likovna govorica, navade in glasba;

— gradivo delovnih skupin, ki so leto in pol pripravljale podrobnejše sestavine za vsebinsko usmeritev posveta »Slovenščina v javnosti«.

Javna razprava bo trajala do začetka januarja 1979, nato pa se bodo v Portorožu, v hotelu Metropol (predvidoma) 8. in 9. januarja zbrali izvoljeni delegati za posvet z delovnim naslovom »Slovenščina v javnosti«. Pri opredeljevanju smisla in ciljev posveta želimo posebej poudariti, da nam gre za družbene in iz njih izvirajoče idejno-politične razsežnosti odprtih vprašanj in vloge slovenskega jezika ter njegove kulture. V delovni program tega posveta torej ne bodo vključena ozka strokovna slavistična vprašanja. Celotno gradivo, ki predstavlja osnovo za javno razpravo, je pripravljeno v skladu s to temeljno vsebinsko usmeritvijo celotne akcije.

Javno razpravo, ki naj bi jo v okviru občinskih konferenc SZDL vodili izvršni odbori OK SZDL ob sodelovanju svetov za kulturo, je treba voditi v tem vsebinskem okviru.

Za uspeh posveta je zelo pomembna dobra organizacija javne razprave. Posvet je sklican po delegatskem načelu, kar pomeni, da je treba v slehernem okolju, ki bo na posvet poslal delegata ali delegacijo, organizirati enega ali več sestankov z vsemi tistimi, ki so bodisi neposredno odgovorni za stanje jezikovne kulture ali želijo kar največ prispevati k njenemu izboljšanju. Po eno delegatsko mesto imajo na posvetu tudi OK SZDL, obalna in Mestna konferenca SZDL Ljubljana. Njihovi delegati morajo na posvetu poročati o poglavitnih stališčih, ki so se o gradivih izoblikovala v javni razpravi v občini.

Posebej vas naprošamo, da razprave ne zožite zgolj na učiteljski ali profesorski kader in v šolske okvire. Na sestanke vabite zlasti delavce iz gospodarstva, turizma, kulture, SLO, iz uprave skupščine občine, družbenopolitične delavce, novinarje itd. Slavistično društvo Slovenije bo na posvetu zastopala posebna 20-članska delegacija, ravno tako pa bodo imeli svoje delegacije tudi nekateri drugi vzgojno-izobraževalni dejavniki, zato naj bo delegatski sestav iz občin po delovni strukturi kar najbolj pester. Za delegata torej imenujte delavca, ki je s svojim dosedanjim delom že sodeloval v akcijah za dvig jezikovne kulture, ki čuti in pozna družbene probleme jezika in ki bo v okviru OK SZDL tudi sodeloval v organizaciji javne razprave.

Smisel razprave kot tudi celotne akcije ni v tem, da bi ostajali le pri ugotovitvah, analizah in ocenah. Najpomembnejše je, da bodo delegati posveta dobro oboroženi z vsemi potrebnimi idejnopolitičnimi, družbenokulturnimi, strokovnimi in drugimi prvinami celovite akcije za podružbljanje jezikovne politike kot sestavine celotne družbene in z njo kulturne politike. Organi RK SZDL bodo nato na osnovi sklepov tega posveta poskrbeli za boljše delovno in akcijsko povezanost v oblikovanju slovenske jezikovne politike: za ustrezen odnos do slovenskega jezika v javni rabi in za višjo raven jezikovnega izražanja in ustvarjanja bodo odgovorni vsi delovni ljudje.

O razpravah nam sproti poročajte, zagotovite pa tudi sprotno obveščanje sredstev obveščanja. Morebitne dodatne informacije vam bomo posredovali po telefonu 310-480.

Ljubljana, 22. oktobra 1978

Za izvršni odbor RK SZDL Slovenije:
Mitja Rotovnik

PISMO IZVRŠNEGA ODBORA SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA SLOVENIJE SLOVENSKIM SLAVISTOM OB POSVETU SLOVENŠČINA V JAVNOSTI

Široka družbena akcija za slovenščino v javni rabi, ki smo jo po prizadevanjih v letu 1965 obnovili deset let kasneje, bo s posvetovanjem v Portorožu 8. in 9. januarja 1979 dobila novo značilnost: skrb za oblikovanje dejavnega kulturnega odnosa do slovenskega jezika, pa tudi do jezika obeh narodnih manjšin v SR Sloveniji, italijanščine in madžarščine, bo pomembna in trajna naloga slovenske družbe.

Jezik v javnosti je znamenje narodove svobode in dejavnik njegove samozavesti, svoboda jezika je pogoj za poln in vsestranski razvoj. Boj za narodno in socialno svobodo je zato tudi boj za svobodo jezika.

Slovenci smo se za svobodo svojega jezika bojevali zelo dolgo. Poslednjih dvesto let smo v vseh nacionalnih programih zahtevali pravico svobodnega javnega življenja v slovenskem jeziku, obenem s tem pa smo postopoma širili področja skupnega sporazumevanja in skrbeli za kulturo tako pisane kakor govornjene knjižne besede. Pri tem je treba zlasti v 19. in 20. stoletju poudariti razvoj na dveh področjih sporazumevanja: v besedni umetnosti in v strokovno-tehničnih besedilih.

Boj za svobodo slovenskega jezika in za polnost narodnega in družbenega razvoja pa se je še posebej zaostрил v času med prvo in drugo svetovno vojno, saj je bil po prvi vojni velik del slovenskega ozemlja odtrgan od jedra in kakor že prej Beneška Slovenija ni imel nikakršne jezikovne svobode. Težko pa je bilo tudi med zadnjo vojno, ko je bil slovenski jezik v posameznih pokrajinah različno obravnavan, navadno odvisno od »pravnega« značaja okupacije. Prav zaradi tega je bila svoboda jeziku pomembno geslo narodnoosvobodilnega boja, skrb za jezikovno izobrazbo na vsem slovenskem ozemlju in za sodobno jezikovno kulturo pa vidna značilnost novega življenja.

Del Slovencev, ki živi kot narodna manjšina v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, se še danes bojuje za osnovne pravice lastnega jezika. Ta pravica jim je dana v različni meri, kolikor je pač manjšina »uradno« priznana; Beneškim Slovencem se na primer pravica jezika v celoti odreka, prav tako mnogim Korošcem. Raznarodovalni pritiski v marsičem načrtno učinkujejo na jezikovno in s tem narodno zavest ter so dober pomočnik asimilacije. Prav zato je skrb za živo znanje slovenskega knjižnega jezika v teh izpostavljenih razmerah pomemben razvojni dejavnik.

V narodnoosvobodilnem boju izbojevane pravice polnega javnega življenja v slovenščini so terjale zlasti pozornost do rabe slovenskega jezika tudi na področjih, kjer slovenščina pred drugo vojno ni imela pravice (na primer v državni upravi). Toda ker smo bili vajeni razpravljati o svojem jeziku predvsem v okoliščinah bivanjske ogroženosti, po drugi vojni jeziku skorajda nismo posvečali vse potrebne pozornosti, celo v šoli ne, četudi smo razširili raziskave in pripravljamo nujne priročnike.

Posledice zanemarjanja tega vprašanja so na vseh ravneh. Na prvem mestu je treba omeniti pomanjkljivo obveščenost o zapisanih pravicah slovenskega jezika in enakovredno z njim jezikov italijanske in madžarske narodne manjšine kot prvih jezikov javnega sporočanja v SR Sloveniji, pa tudi o tem, kaj pomeni pravica slehernega posameznika do lastnega jezika.

Premajhna skrb za jezikovno kulturo, pa tudi premalo načrtno odpravljanje posledic pomanjkljive jezikovne vzgoje pred drugo svetovno vojno in med njo, sta povzročila pogosto nizko raven javnega sporočanja; ob tem pojavu se neznanje ustrezne jezikovne norme družbi s pogosto neustreznim odnosom do slovenskega jezika kot osnovnega družbenega izrazila.

V naglici sodobnega življenja in ob premajhnem védenju o jeziku se stopnjuje samodejna raba že pripravljenih sporočilnih vzorcev, ne da bi bili za to ali ono vsebino ali govorni položaj zares primerni in potrebni. Jezikovno sporočanje s ponavljanjem pomensko izpraznjenih besednih avtomatizmov spodkopuje odnos do besede in odtujuje

govorca od stvarnosti, pa tudi od samega sebe — in ga s tem dehumanizira. Velik delež pri tem razblinjanju misli ima pojav navidez strokovnega izražanja ob priložnostih, ko bi bila primerna naravnostna, nazorna beseda. Ker tak način sporočanja ovira ustvarjalnost kot temeljno značilnost našega samoupravljanja, je razumljivo, da smo prav v zadnjih letih začutili potrebo po urejenem, premišljenem odnosu do jezika in besede.

Posebno vlogo v tem iskanju pomensko polne besede ima tudi slovenska besedna umetnost; v njej je bil odnos do jezika in z njim do življenja zmeraj najbolj izpostavljen, iskanje novega izraza pa učinkovito, kolikor je bilo ustvarjalno nadaljevanje izročila in odgovor času. Sprejemanje avtomatizmov in poplava pomensko praznega seveda ne morejo biti trajno in tvorno vodilo besednoumetnostnega oblikovanja.

Predvsem besedna umetnost je z deklarativnim, skorajda nasilnim odpravljanjem pregraje med klasičnim izročilom umetnostnega jezika in izrazi nižjega neumetnostnega sporočanja, sprožila potrebo po ponovni razpravi o dejanski osvobojenosti jezika in o jezikovni kulturi. Vse zvrsti slovenskega jezika, od narečij in pogovornih jezikov (pa tudi sleng, žargoni, argo) do knjižnega jezika, jezik neumetnostnega sporočanja in jezik umetnosti, so primerne in pravilne v svojem naravnem okolju. Odtrganost od tega okolja je primerna, če je namerna in vnaša v besedilo nove sporočilne in čustvene razsežnosti ki delujejo tudi na sprejemnika, neprimerna, če je zgolj deklarativna.

Razpravljanje o slovenščini v javni rabi bo v nakazanem problemskem okviru zajelo jezik politike, uprave, sodstva, množičnih občil, gospodarstva, posebej turizma, strokovno-tehnični jezik, jezik v šoli, v vojaškem življenju, jezik besedne umetnosti in probleme prevajanja ter posebna vprašanja.

S tem v neposredni zvezi je vprašanje slovenskega jezika v sodobnem znanstvenem, tehničnem in družbenem razvoju. Že revolucija je z novimi razmerji terjala novo, sodobno sporočilo in prinesla v naše obzorje nove, prej tuje pojme in položaje. Izjemen razmah znanosti, tehnična revolucija in nova spoznanja družbenih znanosti terjajo ob sodobni prosti menjavi dela in znanja prožen, gibek jezik, veliko jezikovno ozaveščenost posameznika in posluh za učinkovito sporazumevanje »za današnjo rabo«. Kolikor na tej poti zaostanemo, najsi v zagovarjanju prejšnjega ali v slabem, neprožnem poimenovanju novega, se utegne vnovič, tokrat z vso neizprosnostjo postaviti vprašanje narodovega obstoja v sodobnem svetu, s tem pa tudi našega ustvarjalnega deleža človeštvu v prihodnje. Vprašanje slovenskega jezika se tako vnovič postavlja kot pomembno bivanjsko vprašanje.

Sprejeta akcija nalaga slavistom nove naloge in postavlja vso našo stroko pred pomembno preskušnjo, saj bomo prav mi morali poskrbeti za potrebno in sodobno strokovnost tako v razpravljanju o jeziku kakor v praksi. Z vso občutljivostjo bomo morali opozarjati na primerno, kritizirati neustrezno in zlasti v usmerjeni šoli doseči zastavljene smote in cilje ne le jezikovnega pouka, ampak bomo morali poskrbeti tudi za potrebno raven jezikovne kulture v šoli nasploh. Vsak slavist bo moral zaradi tega urediti svoj odnos do teh vprašanj, intenzivneje kot doslej o njih razmišljati in se pripravljati za lastnim, dejavnim študijem in razpravo v strokovnih aktivih društev in pri dopolnilnem izobraževanju.

Republiškega posvetovanja v Portorožu se bomo slavisti udeležili kot soorganizatorji in z društveno delegacijo. Vsi pa bomo živo sodelovali v krajevnih pripravah na posvetovanje in pozneje pri uresničevanju sprejetih sklepov ter s tem prestopili okvire pogosto preozke predmetnosti. Pokrajinska društva bodo svoja stališča oblikovala na skupnih sestankih pred posvetovanjem; od dejavne udeležbe članov je odvisno, koliko bodo slavisti prikazali odprta vprašanja v svojem okolišu.

Svoje mesto v teh pripravah pa morajo najti tudi bodoči strokovnjaki slovenskega jezika, študentje vseh visokih šol. Dejavno dopolnjevanje študijskega dela z aktualnimi vprašanji, ki jih postavlja življenje, terja od njih lasten razmislek ter prizadet, poglobljen, pošten študij.

Uspeh akcije bo v veliki meri odvisen od strokovnega in družbenega deleža nas vseh; razpravljanje o jeziku in kulturi v družbi, zanimanje za ta pomembna pojava narodnega samospoznavanja bo spodbujalo našo strokovno usmeritev in nas tvorno zavezovalo.

Zato vas prosimo, da se udeležite priprav, ki jih bodo organizirale občinske konference Socialistične zveze in njihovi sveti za kulturo v sodelovanju z drugimi družbenimi dejavniki, tudi slavističnimi društvi.

Za izvršni odbor Slavističnega društva Slovenije
predsednica
Breda Pogorelec

Metodične izkušnje

PISNO SPOROČANJE

Če učitelj slovenskega jezika zanemari pisno sporočanje, učenci zlepa ne bodo sposobni izraziti misli tako, kot te vrste sporočilo zahteva. Primeri, ko se ljudje pisno ne znajo izražati, so številni in tudi med učitelji je še lepo število takih, ki se jim pošteno zatika, če morajo kaj napisati.

V šolski praksi me že vsa leta moti, da odpiramo učencem vrata v svet pismenosti dokaj stihijsko kljub učnemu načrtu, iz katerega je razvidna postopnost zahtev na področju sporočanja. Četudi učitelj te zahteve upošteva in učencem pojasni značilnosti posameznih sporočilnih zvrsti, se ti njihovega pomena ne zavedo v taki meri, da bi takrat, ko se morajo pisno izraziti, mislili na njihove zakonitosti. Tako se nam dogaja, da iz leta v leto prebiramo enake naloge in da ni opaziti bistvenega napredka med spisom, ki ga je učenec napisal v petem ali kasneje v osmem razredu. Šolarje imamo na tihem že »katalogizirane« na take, ki da se dobro izražajo, in na take, ki se slabo, pa seveda še na one vmesne. Po šolah je vse polno primerov, ko se učenec pri spisni nalogi ne reši zadostne, dobre ... ocene; spremlja ga s kakšno mejčkeno izjemo kar po več let.

Sprašujem se, če ta učenec vsa leta res ni pokazal nobenega premika navzgor ali navzdol; menim namreč, da bi ga morali. Če ga res ni, ga ni zato, ker ga učitelj sploh ne uvidi, še verjetneje pa zaradi tega, ker se je učencu veliko premoalo posvetil in ker sam ni gradil na vsem tistem, kar načrt zarisuje kot okvirno znanje.

Malo pomislimo samo na to, kakšne teme izbiramo za spise naloge in pod kakšnimi naslovi. Naj gre za doživljajske, fantazijske ... spise, za razmišljanje, opis ... razgovor ... , vedno se pojavljajo pod zelo podobnimi ali celo enakimi naslovi (Prvi zvončki, Moja mama, Šolska torba pripoveduje, Knjiga, najboljša prijateljica), in to celo iz razreda v razred. Iz spisov ni razvidno, da bi bili grajeni na literarnih prvinah ali na zahtevah strokovnega sporočila, kvečjemu je iz njih možno razbrati klasično šolsko razdelitev pisanja na uvod, jedro, zaključek in po tem jih učitelji vse prevečkrat merimo. Predolg uvod, prekratko jedro, prehiter zaključek so zelo običajne pripombe pod učenčevim izdelkom! Kaj dosti pa učencu ne povedo.

Ta se nikoli ne bo naučil »pisati«, če na urniku ne bomo odmerili posebne ure za pouk spisja in če taka ura ne bo na vrsti vsaj vsakih štirinajst dni, to pa v vseh razredih. Če pa si delo organiziramo tako (celo šolo za organizacijo dela imamo!), da bomo spisje res tudi nepretrgoma poučevali, ni skrbi, da učenci v sedmem, osmem razredu ne bi bili pismeni, in tudi tisti, ki bi sicer veljali za konstantne cvekarje in dvojkarje, trojkarje bodo pokazali boljši uspeh. »Bivši« odličnjaki pa bodo v spisju že tako uigrani, da bi se lahko kosali v kar zahtevnem pisanju.

Razlike namreč še vedno ostanejo. Še vedno je nekdo bolj in drugi manj uspešen, saj uspešnost pisnega izdelka le ni odvisna zgolj od naučenosti. Zavora v pisnem sporočanju pa zanesljivo ne bo več tako velika.

Kar se omenjanega elementa materinščine tiče, moramo žal ugotoviti, da je kolikor toliko upoštevan predvsem na osnovni šoli, potem pa komaj še kje in kdaj. Toda trdnost ali šibkost temelja je res odvisna od osnovne šole, zato velja storiti vse, da šolarje pisno razgiblujemo do tiste stopnje, ko si bodo dalje znali pomagati sami.

Tega pa brez dosledne sistematičnosti ne bomo dosegli in zgolj naloge zaradi nalog — ker so pač že vso večnost v navadi — ne pripomorejo kaj dosti do tega, da bi se učenci znali izražati.

Posebno skrb je pri pouku pisnega sporočanja treba nameniti poslovnim besedilom. Današnja, po vsej verjetnosti pa tudi jutrišnja potreba samoupravne družbe se bo odražala tudi v tem, da bodo njeni člani morali biti sposobni oblikovati stališča v najrazličnejših pisnih položajih, a že doslej se je vedno pokazal klavzni primanjkljaj, kadar se je moral učenec (pa tudi marsikateri učitelj) izraziti v poslovni zvrsti jezika.

Vprašanje in klice KDAJ! KAKO! puščam ob strani. Navržem pa misel, ali ne kaže vedno spet sproti razmisliti, kaj iz okvira učne snovi je v tem ali onem trenutku pogloblitveje.

Da potrebuje družba govorno in pisno večše člane delovnih skupnosti, je več kot na dlani.

Berta Golob
RTV Ljubljana

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

PRISPEVEK MARTINA BENČINE ZA CRONIJEVO KNJIGO O ŽUPANČIČU

II

Ljubljana, 6./10. 1926

Dragi gospod Cronial

Najlepša hvala za dopisnico, tisočkrat hvala pa za poslano mi knjigo. Sedaj ostajam Vaš dolžnik. Toda o tem se že pogovoriva. Sedaj preidem kar k stvarnim zadevam.

Najprej Vam pošiljam Dante: Inferno I. in V., in sicer v prevodu O. Župančiča in prevodu prof. dr. J. Debevca. Če primerjate ta speva z originalom, boste pač videli lepoto in precizno izražanje Župančičevo in nasprotno suhoparno interpretiranje Debevčevo. Sodba, ki jo ima Debevec o svojem prevodu, je tudi priložena. Zbornik Dante poroča tudi izpod peresa Debevca o Žup. prevodu (str. 82), samo da trdi Debevec napačno, da je izšel Inferno I v Slovanu l. 1912, v resnici pa je izšel v Slovanu leta 1914, tj. letnik, ki ga Vi niste dobili v Ljubljani do rok. Župančič je bil l. 1914 urednik Slovana in je omenjenega leta izšel v Slov. tudi Slap, Dies irae in Belokranjska deklica.

(Slap) uvodna v Z. Vidove, (Dies irae, pozneje v Zarje Vidove), ponatis.

Značilno je zlasti za Slap in Dies irae, da sta izšli že l. 1914, dočim je zbirka v Zarje Vidove izšla šele l. 1920.

Sicer pa l. 1914 ne prinaša dosti Žup. Nekaj polemik, ocen in ekscerptov kot urednika. —

Poljčki Poljanci

beseda paljčki je lepa slovenska in ne morda, kot bi se na prvi pogled mislilo, tujka. V slov. je prav tako organskega izvora (kot) v drugih jezikih. Iz navedenih primerov to razvidite: palec (prvi prst na roki) — der Daumen — le pouce (ital. slovarja trenutno radi selitve v Ljubljano nimam pri rokah), (diminut. palček! brez »j«!)

paljček — der Daumling — le poucier, bout d'homme, le Petit-Poucet.

V slovenski bi dejal nekaki otroški mitologiji nastopajo sledeča »čarobna bitja« (glavna!):

paljčki (tudi lahko nemško Zwerge) ali pritlikavci (le nain, la naine) in škratje (nom. sing. škrat).

Paljčki so tedaj najmanjša človeška bitja, in sicer pri otrocih navadno niso zlobni. Paljčki bivajo v poljanah, travnikih, gozdih. Škratje pa so bolj zlobni, bivajo v gorah, rudnikih in varujejo podzemsko zaklade.

Poljanec (tudi slov. rodbinsko ime. Cankarjeva figura Štefan Poljanec), tudi Poljanec je prebivalec *poljane* (ravnine, la plaine — la bruyère — die Heide, die Ebene). Pleteršnik ima gotovo besedo poljana. Od tod tudi pogosto slov. imena krajev, Poljane, Poljanska dolina, voda Poljanšica. V Ljublj. Poljanska cesta (Murnove »Poljane«!), torej sing. Paljček — poljanec.

Plur. Paljčki — Poljanci (diminut. bi bil tudi poljančki!). V nasprotju s poljanci so Gorjanci, dasi beseda *gorjana* v slov. ne obstoji.

Besedo poljana pa najdete tudi v drugih slov. jezikih, npr. rusko: Tolstojev rojstni kraj Jasnaja Poljana!

Paljčki Poljanci bi bili torej nemško Heidendäumlinge ali kaj podobnega. Pa menda sem že preveč povedal!

Pošiljam Vam tudi kratek ekscerpt iz Lj. zvona (pravkar izšle zadnje številke). Dr. J. Kelemina (univ. prof. germanistike v Ljublj.) meni ne ugaja. Mož ima precej starokopitne nazore in njegova razprava ni podala ničesar novega.

Žup. še dolgo ne bomo imeli kritično obdelanega. Morda nam ga odkrijejo tujci kot npr. Stifbrny (ali tako nekako) Gregorčiča!

Preveč ozkosrčni so kritiki in Žup. ostane vendarle »zaklenjena kamrica«.

Ko pridem od vovakov, obdelam Žup. kot prevajatelj. In sicer bom primerjal originale z najboljšimi nemškimi, franc., ital. in srbo-hrv. prevodi. V kolikor bodo seveda dostopni viri. Do sedaj nimamo niti zbrano, kaj je Žup. prevedel. Prilagam Vam skico, ki žal ni popolna. Moja bodoča študija bo predvsem namenjena Žup. jezikovnemu razvoju. Na drugi strani pa upam pojasniti na podlagi študija Shakespeareove tehnike tragedije isto pri Žup.

Dejstvo je, da Veronika Deseniška s stališča moderne tragedije popolnoma odpove. Prav tako bi tudi danes nov Shakespeare s svojo tehniko propadel. Zato pa je treba V. D. soditi samo kot celoto in po posameznih značajih, ni pa je mogoče primerjati z dramami modernih teatralikov.

Pravkar sem študiral Shakespeareove največje tragedije: Macbeth, Othello, Beneški trgovec, Julij Cezar, Romeo in Julija idr. in reči moram, da je bil Župančiču Shakesp. velik učitelj. Župančiču gotovo to ni bilo v škodo, kaj pa nam bo ustvaril v bodoče, ne vemo. Dejstvo, da Žup. V. Des. ni dosegla uspeha pri ljudeh, ki temeljito poznajo samega sebe in svoj duševni razvoj, je pripisovati tudi temu, da je Žup. obdelal zgodovinski motiv. Take snovi težko zanihajo duhove, ker je to pozabljen svet, »tempi passati« in nam je treba življenja.

Vse drugače Cankar. On je v svojih dramah zajel tako iskreno in s tako silo vso neposredno življenjsko moč, ki nas obdaja, da občutimo vsi težko resnico življenja samega, ki bije ob nas.

Zato tudi uspeh ne pri filistrih in licemercih, temveč ljudeh z objektivno resnico in dušo, polno spoznanja o bistvu življenja. —

A mladina je šla svojo pot naprej. Pravijo, da je svetovna vojna pustila žalostne sledove. A nekaj uspehov je vendar prinesla. Še nikdar niso duhovi toliko premišljevali o sebi, o bistvu življenja, o svojih misljah in novih religijah kot po vojni.

Primerjajte pesmi mojega umrlega prijatelja Srečka Kosovela z Župančičem, pa boste videli razliko.

Kosovel je bil tipičen antipod Žup. Vse drugače je izzvenela njegova pesem, porojena iz notranjega težkega boja in hrepenenja.

Krik po samoti (Srečko Kosovel: Zvon l. 1926, št. 8—9, str. 481)

(Navaja celo pesem; glej ZD I, 1964, 208)

Psalm (Ibid.)

(Navaja celo pesem; ZD I, 197)

Labod

(Navaja celo pesem; ZD I, 137: Labodja pesem)

Pel bi...

(Navaja celo pesem; ZD I, 121)

Krik po samoti pesem hrepenenja po notranjem doživljanju in lepoti sanj, kjer je človek dušo ob duši tesno spojen z Njim-Bogom.

Psalm ena najlepših molitev k Bogu, kar jih je bilo napisanih zadnja leta.

Labod pesem trpljenja laboda-poeta, ki je obsojen živeti svoje življenje-trpljenje, strmeti vase in gledati svoje rane.

Pel bi... trpka resignacija človeka, ki doživi razočaranje in mu je poslednja nada mati in zavest: jaz sem bolan.

Teh četvero pesmi popolnoma karakterizira Kosovela. Primerjajte ga z Župančičem. Tam bojna pesem mladega človeka, ki se zdi, da mora kljubovati usodi kot graniten steber, in zato je trpka resignacija Žup. neznana, že kot mladenič poje:

»Mi gremo naprej, mi gremo naprej
mi strelci!«

Kje je sila, ki bi kljubovala generaciji, pred katero gre Bog? Zdi se, da je trpljenje človeštva Župančiču tuje, da ga je občutil izven sebe in da ni pustilo sledov v njegovi duši, ali pa je bil res tak silen kladivar, ki ga ne stare usoda. Kdo ve?

Prihodnjic dobim še kaj podatkov. Ena in druga stvar Vas bo gotovo še zanimala.

O Župančiču bi lahko napisal debelo obširno knjigo in še ne bi izpčrpal snovi.

Poleg Župančiča pa se dviga v slov. literaturi drug ogromen mejnik — Ivan Cankar. Ko boste poznali Iv. Cankarja tako, kot poznate danes Župančiča, tedaj boste spoznali vso lepoto, vse bogastvo in zaklade slov. naroda. Res, Cankar mi je zašel tako globoko v dušo, da čutim ob slehernem trenutku njegovo veličino, živim v vsem njegovem delu in ga doživljam v najtežjih in najlepših urah.

Kako zelo bi želel, da bi se kedaj pogovarjala o tem, da bi Vam mogel z njegovimi lastnimi besedami in svojimi povedati, kar čutim ob njem namreč: Prešeren, Župančič

»et tout le rest est faiblesse!«

Moje najtoplejše pozdrave Vam in Vaši gospe soprog

vdani Martin Benčina

Pismo je na enakem papirju, rokopis, obsega 9 oštevilčenih strani.

Ohranile so se tudi v pismu omenjene priloge: Iz Slovana je na enak papir pretipkal Žup. prevod Dantejeve Divine Commedie, I. in V. spev (8 str.). Na pol lista je pretipkal Debevčevo izjavo Ob koncu prevoda Divine Commedie (DS 1925, št. 8), kjer piše, kdaj je prevod izhajal in kakšna je njegova vrednost.

Na treh polovicah pa je z roko povzel Keleminovo oceno Žup. Veronike Deseniške (LZ 1926, št. 8—9, str. 495—507). V narekovaju navaja značilnejše trditve.

Manjka prepis Debevčevega prevoda I. in V. speva Pekla in skica, ki jo omenja v zvezi s svojimi bodočimi deli.

Dantejev zbornik (Lj. 1921) je uredil ob pesnikovi šeststoletnici Alojzij Res (1893—1936). Gl. SBL III, 86.

Stefan Poljanec je glavna oseba Cankarjeve »literarne povesti« *Poslednji dnevi Štefana Poljanca*, ki je izšla 1906 v LZ in 1907 v Krpanovi kobili.

Pleteršnik je isto kot Slovensko-nemški slovar v dveh knjigah, ki sta izšli v Lj. 1894 in 1895 in ju je uredil Maks Pleteršnik (1840—1923). Gl. SBL II, 381-84.

Jasnaja Poljana je zapisal v ruski cirilici.

Dr. Jakob Kelemina (1882—1957) je bil od 1920 docent, od 1923 izredni in od 1928 redni prof. germanistike na ljubljanski univ.

Dominik Stříbrný (1882—1920) je bil češki literarni zgodovinar in se je med prvo svetovno vojno na soški fronti in v Pulju naučil slovenščine ter napisal knjigo *Simon Gregorčič* (1917-18), ki jo je 1922 poslovenil Joža Glonar. Prim. SBL III, 509, in 3. p.

Zaklenjena kamrica je naslov Cankarjeve črtice, ki je izšla v DS 1916 in v Podobah iz sanj 1917.

Župančičeva *Veronika Deseniška* je izšla in bila uprizorjena 1924 in je zbudila vrsto polemiki. Prim. B. Hartman, Celjski grofje v slovenski dramatik, Lj. 1977, 74—86.

Napovedane *razprave o Župančiču* prevajalcu Benčina ni napisal, pisal je le o umetnosti v reviji *Umetnost*. Prim. PSBL 2. snopič, 59.

Benčina je prepisal *Kosovelove pesmi* iz LZ 1926. Ker so v ZD I, sem besedilo izpustil.

»*Mi gremo naprej...*« Verzi so vzeti iz *Pesmi mladine*, ki je izšla 1900 v LZ in 1904 v Čez plan.

Cronia ni pisal o Cankarju, dal pa je tri doktorske teze o njem. Napisali so jih: Mirko Zupančič: *L'arte e l'umanità di Ivan Cankar*, 1939-40, 242; Alberto Cuzzelli: *Traduttori e critici italiani di Ivan Cankar*, 1940-41, 135; Anna Mullig: *Sogno e realtà nell'opera di Ivan Cankar*, 1948-49, 131. Kosovela je obdelala Danila Šmuc: *La poesia di Srečko Kosovel*, 1944-45, 122.

»et tout...« — in vse ostalo je šibkost.

Martin Jevnikar
Trst

ILUSTRATORJI MEŠKOVIH MLADINSKIH KNJIG

Stritarju je za njegove mladinske knjige pri Mohorjevi družbi oskrbel ilustracije dunajski slikar. Ob Meškovih tekstih, ki sta jih pripravljala za izdajo pisatelj in tajnik V. Podgorc, se je takoj, kakor priča dopisovanje med njima, utrdilo prepričanje, naj Meškovo mladinsko knjigo opremi in s podobami pospremi domač slikar.

Tedanje nastopanje in uveljavljanje slovenske upodabljajoče umetnosti v tujini in doma je naravno vplivalo tudi na uredništvo mohorskih publikacij, da bolje poskrbi za zunanje in notranje lice svojih knjig. Naši slikarji so razstavljali zunaj slovenskih meja ali vsaj v izložbenih oknih ljubljanskih trgovin. Naša osrednja slovstvena glasila so opremljali prvi slovenski slikarji še v letih svojega študija (DS, LZ in Sn). Posebno zavzetost za opremo in ilustriranje knjig je pokazal založnik naše moderne Lavoslav Schwentner; zlasti so izstopala dela Ivana Cankarja. Iz tujine so prihajale novice, kako

se tam uveljavljajo arhitekti Maks Fabiani, Ivan Jager in Jože Plečnik. Njihovi sodobniki Franc Bernekar, Alojz Gangl in Ivan Zajc so začeli utemeljevati samostojno slovensko kiparstvo.

Uveljavljajoče se upodablajoče umetnosti na Slovenskem pobudijo posnemanje tudi pri MD. Spočetka dobiva MD na posodo tuje litografske in jeklene plošče za svoje ilustrirane knjige (prim. Erjavčeve živali in rastline, Kitajci in Japonci, Avstralija in nje otoki, Bolgarija in Srbija), potem pa vedno obilneje, najprej pri Koledarju, nastopajo slovenski slikarji. Koledar ima od 1885 ilustrirana mesečna zaglavja, toda izpod tuje roke. V letih 1887 do 1894 pa se uveljavi ljubljanski slikar Ivan Zeplichal, ki napravi za Koledar ovitek in mesečna zaglavja. Zeplichal 1887 nariše prve izvirne ilustracije za Vošnjakovo povest Dva soseda v mohorskem koledarju, po Lampetovih fotografijah ilustrira njegovega Jeruzalemskega romarja in prispeva nad sto ilustracij k veliki izdaji Lampetovega Sv. pisma. Stritarjevega nemškega ilustratorja in Zeplichala zamenja plovoviti Anton Koželj, ki ga šele po več letih začenjajo nadomeščati drugi. V letih 1908 do 1915 izda MD bogato ilustrirane knjige: Gregorčičeve Poezije, v dveh nakladah Jurčičevega Desetega brata, Slovenske balade, romance in legende, Detelovo Trojko, Pravljice, ki sta jih napisali Utva-Prunkova in Mira Žemlja, z izvirnimi mesečnimi zaglavji, vinjetami in inicialkami opremljene koledarje idr.

V tem času ilustrira Meška Saša Šantel.

Ko je tajnik MD V. Podgorc bral v časopisu Meškovo zgodbo o dečku, ki je iskal raj, je pisatelju izrazil misel, da naj bi slovenski otroci našli ob Meškovi prozi tudi domačega, slovenskega ilustratorja. Dne 18. jun. 1908 je pisal Mešku: »Da bi jo (Martinkovo zgodbo o iskanju raja na zemlji) takó fino sklesal, kot si nekatere svoje spise, rekel bi, da bi bila stvar vredna, da jo kateri naših umetnikov — ilustrira.«

Ob snovanju prvega zvezka Mladim srcem je Podgorčeva misel v enem letu že toliko dozorela, da je kot urednik publikacij MD poslal Meškove rokopise slikarju Saši Šantlu, Slovincu, ki je kot profesor risanja tedaj služboval na gimnaziji v Pazinu v hrvatski Istri. Prav tisto leto je Slovenska matica v Ljubljani izdala Vladimiru Nazoru, tudi profesorju v Pazinu, njegovo znamenito istrsko povest Veli Jože, ki jo je ilustriral Saša Šantel. Ob svoji pošiljki sporoča Podgorc Mešku (6. okt. 1909): »Tvoj rokopis (zgodbe o Martineku) se danes pošlje Šantlu. A jaz bi ne dal rad v Koledar, marveč kot posebno knjigo za mladino. Ker pa je stvar nekoliko premajhna, zberi sam iz prejšnjih svojih spisov, kar je za otroška srca. Šantel naj vse okraši z risbami in izdamo takó vso stvar v novi obliki.« In nekaj dni pozneje, 11. okt. 1909, utemeljuje mohorski namen z Meškovo mladinsko knjigo še drugače: »Zdaj hočemo dati berila otrokom, šolski mladini, pripraviti knjižico, ki jo katehet ali učitelj dasta kot ‚premio‘ pridnim otrokom.«

Misel na izvirno slovensko mladinsko knjigo, ki bi jo ilustriral slovenski slikar, tedaj ni bila osamljena. Isti slikar, ki se je povezal z Meškom, se je dogovarjal za ilustriranje snovane knjižice verzov tudi z Otonom Župančičem. Šantel je pisal Mešku 11. okt. 1909: »Z Župančičem tudi že dolgo iščeva založnika za projektirano abecedo v verzih s podobami, a ga ni.« Moj izpis iz Meškove korespondence, ki je bil uredniku Župančičevega ZD na razpolago, se celó končuje: »Morda bi s časom bilo kaj pri Družbi.« Ta dostavek je nedvomno Šantlov. Sklepati, da bi bil Župančič kdaj mislil na objavljanje pri MD, bi bilo neutemeljeno, čeprav gre za čas in leta, ko je npr. Cankar našel pot do MD.

Šantel se je dela za Meškovo mladinsko knjigo takoj oprijel. Čez pet dni, 11. okt. 1909, obvešča pisatelja, da se bo lotil njegovih črtic z navdušenjem, a 19. nov. je že poslal v Celovec petindvajset osnutkov. Ko 11. nov. poroča o tem Mešku, mu predlaga, naj si osnutke ogleda in nato sporoči svojo sodbo oziroma mnenje. Šantel pravi, da bo nadaljeval z ilustriranjem Romanja na Goro. Zaradi šolske zaposlitve in narodne dejavnosti v Pazinu dela sicer ne bo mogel tako hitro opraviti, vendar bo mogel delati hitreje po božiču in januarja (1910).

Šantel je delo z ilustriranjem I. zv. Mladim srcem dokončal pravočasno, tako da je mogla knjiga iziti konec leta 1910 v redni mohorski zbirki.

Podobno kakor dogovarjanje med pisateljem, mohorskim tajnikom in slikarjem za I. zvezek, je potekalo delo tudi za pripravo II. zvezka. Slikar je pripravljal osnutke vneto in

resno, čeprav mu je ilustriranje zaradi prezaposlenosti šlo počasneje od rok, kakor si je sam želel. Leta 1910 je obiskal pisatelja na Zilji. Ko so postali termini za ilustracije II. zvezka otipljivejši, je Šantel ob letovanju na štajerski Ponikvi poleti 1912 obiskal Ormož in bližnjo okolico, da je spoznal ožjo Meškovo domovino in si osebno ogledal svet, v katerem je postavil Meško zgodbo svoje sanjske proze. Ta proza pa ni prišla v II. zvezek, ampak jo je vključil pod naslovom Klobko v knjigo Volk spokornik šele 1922.

Ob novem letu 1912, ko so mohorjani že imeli v rokah I. zv. Mladim srcem, pravi Šantlovo pismo Mešku: »Upam, da bo še kaj rokopisov priromalo v Pazin... O počitnicah se bom samo s tem pečal.« In na dopisnici 30. mar. 1912 sporoča Mešku: »Ravno ko sem odposlal Družbi dve popravljeni risbi od Cigančka in pismo, v katerem se oproščam, da nisem ostalega že izvršil, ter pišem, da nameravam to delo napraviti o počitnicah na Štajerskem (v nadi, da ne bo prepozno) — sem prejel Vašo ljubo dopisnico. Zdaj bom pa precej dokončal te slike in javim to Družbi. Sicer bi bile boljše postale, ko bi jih bil mogel na deželi izdelovati, pa potrudi se bom, da se ta razlika ne bo poznala. Brez skrbi, do junija bo vse gotovo.«

Šantel je vedel, da je nadaljnji, II. zvezek Mladim srcem trenutno odmaknjen na poznejši čas. Vtem je MD angažirala slikarja Ivana Vavpotiča, da je ilustriral Jurčičevega Desetega brata, ki je izšel v redni zbirki isto leto kot I. zv. Meškove mladinske proze, in Detelovo trojko, ki je izšla 1915.

Ivan Vavpotič je izdelal tudi eno ilustracijo za II. zv. Mladim srcem. Premaknitev II. zv. Mladim srcem za nekaj let in angažiranje Ivana Vavpotiča za ilustratorja Meškove knjige poleg Šantla kažeta na motnje, ki so se pojavile med Podgorcem in sodelavcem Meškom in Šantlom. Zamera in navzkrižja so se najostreje pokazala predvsem v tem, da je iskal Meško stika s Slovensko matico, da bi pri njej uveljavil svojo Legendo o lilijah. Podgorc je sicer v pismu 4. dec. 1913 Meška poučeval, kako da ne gre v isti knjigi objavljati ilustracij dveh tako različnih slikarjev, kakor sta Šantel in Vavpotič, vendar je potem v II. zv. Mladim srcem kljub temu svojemu prepričanju pustil eno Vavpotičevo ilustracijo; saj je spčetka mislil, kakor pravi v navedenem pismu, da bi »rajši ohranil Vavpotičevo ilustracijo (za pričakovani III. zv.), ako bi hotel Vavpotič enkrat sam dovršiti en cel zvezek. To bi bila pač imenitna umetniška knjiga.«

Res dajejo tón III. zvezku Vavpotičeve ilustracije. Vavpotič je bil mobiliziran vsa leta vojne od 1915 do 1918. Tako je napravil ilustracije k Dvema zgodbama o lilijah, ki sta izšli v III. zv., že v času pred začetkom svoje vojaške službe. Vse drugo ilustrativno gradivo v III. zv. so vinjete in inčialke, ki jih je Podgorc nabral in pobral v različnih mohorskih publikacijah, posebno po koledarjih, ki jim je avtor Anton Koželj. Tako Vavpotičeve ilustracije živo izstopajo po svoji umetniški teži, vse drugo ilustrativno gradivo je pisana šara, ki ubija dotedanjo slikovno ubranost Mladih src.

Kot ilustrator Meškove mladinske knjige se je ponovno pojavil Šantel šele 1940, pri IV. zv. Kakor pričajo podpisi na risbah, so ilustracije nastale neposredno pred objavo. Čas, ki je potekel med Šantlovimi ilustracijami za I. in IV. zv., je potrdil vrednost ilustracij iz leta 1911. Bile so ustvarjene v duhu dobre romantičnorealistične tradicije in so s svojim domačijskim nastrojenjem in preprosto razvidnostjo krepko popularizirale Meškovo mladinsko pisanje. Vavpotičevo več obljubljaajoče sodelovanje pri Mladih srcih in sploh pri MD je pretrgala prva svetovna vojna, po vojni pa se sodelovanje ni obnovilo.

Zaradi popolnosti omenimo še ilustracije za V. zv., ki jih je prispeval Riko Debenjak. Ker so ilustracije celostranske, jim mali knjižni format ni dal zaživeti.

Značaj slikovnega dela v VI. zv. je informativen. Knjižica naj bi bila izšla za devetdesetletnico pisateljevega rojstva, zgodilo pa se je, da je izšla po njegovi smrti. Izbrani sestavki naj bi podali v prerez Meškovo osebno življenjsko in ob tem deloma njegovo pisateljsko pot. Zvezek nima ilustracij, ampak osebne in pokrajinske fotografije in nekaj prikazov Meškove pisave.

Samosvoj ilustrator Meška je bil France Podrekar. Ko je pisatelj pripravljal in tiskal svoj III. zv., je bil v sporu s Šantlom, ki ni mogel ali verjetneje tudi ni hotel dalje ilu-

strirati Mladih src; saj je ob njem Podgorc angažiral Vavpotiča, ta pa je prispeval za II. zv. eno ilustracijo in pripravil v celoti ilustrativno gradivo za Dve legendi o lilijah, ki pa sta, kakor smo že zapisali, mogli iziti šele po svetovni vojni.

Tako je Meško poiskal za mladinsko knjigo Volk spokornik in druge zgodbe za mladino novega ilustratorja. Bil je to France Podrekar, profesor na ljubljanskem liceju, nagnjen k satiri, karikaturi in groteski, kar se je dobro pokazalo pri Volku spokorniku. Ujel se je s satiričnimi potezami Meškovih živalskih zgodb in s fantastiko njegovih bajk in pravljic, bil pa je pretrd in brez liričnega podtona.

Ko je Učiteljska tiskarna tiskala Meškovo knjižico Našim malim, jo je opremil in zanj oskrbel nekaj ilustracij tedaj v Ljubljani študirajoči tržaški slikar Milko Bambič. Bambiča je pridobil za ilustriranje Meška tudi Venceslav Bele, da je s kar številnimi, največ celostranskimi risbami pospremil knjižico Mladini, izdano v Gorici. Milku Bambiču je to delo pomenilo začetek njegovega zelo plodovitega ilustriranja mladinskih knjig na Primorskem in v nekdanji jugoslovanski Sloveniji.

Viktor Smolej
Ljubljana

Ocene in poročila

Jubilejna publikacija o Ivanu Prijatelju

Prijatelj zbornik. Ob stoletnici rojstva. Ur. Štefan Barbarič. Ljubljana, Slovenska matica, 1975. 264 str.

Prijatelj zbornik je izšel ob 100-letnici njegovega rojstva pri Slovenski matici. V njem je zbranih devet daljših razprav, dodana pa jim je še bibliografija Prijateljevih del, ki jo je sestavila Boža Pleničar.

Urednik zbornika Štefan Barbarič je v uvodnem prispevku *Srečanja in soočanja* skušal orisati Prijateljevo delo tako na področju literarne zgodovine kot tudi esejistike, svojo pozornost pa je osredotočil ob njegovem delovanju pri Slovenski matici. Anton Slodnjak je pod naslovom *Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji svoje dobe* raziskoval vlogo in pomen Prijatelja v času, ko so živeli in ustvarjali tudi France Kidrič, Avgust Žigon in Ivan Grafenauer. V svojem prispevku je skušal orisati delo štirih velikih utemeljitev slovenske literarne zgodovine, pri čemer je posebej opozoril na njihovo zanimanje za rusko literaturo, in v tem okviru realno prikazati in oceniti Prijatelj zbornik.

V razpravi *Temelji Prijateljevega literarnega nazora* je Štefan Barbarič na kratko orisal Prijateljevo življenje, njegove prve

spise, potem pa je skušal opredeliti bistvo Prijateljevega literarnega nazora, ki je vzniknil iz neposrednega podoživljanja in kritične, intelektualno postulirane metode. Širino in temeljitost, ki sta mu bili lastni, je spoznal v Jagičevem seminarju, na Dunaju pa si je pridobil tudi mišljenje, da trditve veljajo le takrat, če so podprte z ustreznimi dokaznim gradivom. Barbarič je podrobno razčlenil njegovo nastopno predavanje *Literarna zgodovina* (1919) in skušal izluščiti glavne teme, ki se jih je v njem lotil; podrobneje je pregledal tudi njegove *Perspektive* iz leta 1906, njegovo delitev literarnih osebnosti na pesnike in občane in njegovo razlikovanje poezije in literature.

Jože Pogačnik je v svoji študiji *Primerjalno načelo v Prijateljevi literarno-raziskovalni praksi* poudaril, da se je ob pozitivistični doktrini, ki je vladala na Slovenskem, ravno s Prijateljem in Žigonom začela uveljavljati drugačna literarna historiografija. Avtor je analiziral Prijatelj zbornik *Literarna zgodovina* in skušal izluščiti Prijatelj zbornik zborovni in o literarni vedi. Ob tem je odkril ločnico v njegovem nazoru in delovanju — »na eni strani so znanstvena (pozitivistično-racionalistična in sociološka) prizadevanja, na drugi ustvarjalno-intuitivna (impresionistična in simbolična)«, na eni stra-

ni so dela, v katerih so »materialne, politične in socialne okoliščine čvrste determinante slovenskega ustvarjanja«, po drugi strani pa je Prijatelj trdno prepričan o popolni avtonomiji umetniškega dela. Njegov literarni nazor je od vsega začetka razslojen v dve prvini — na eni strani je težnja po popolni, celoviti metodi, na drugi strani pa odpira vrata interpretaciji in literarnozgodovinskemu esaju. Pogačnik je podrobneje pregledal več Prijateljevih razprav. Ustavil se je ob *Duševnih profilih slovenskih prepovediteljev* in ob tem podčrtal pronicljivost njegovega duha ter še posebej njegovo zavzetost za idejo slovenskega naroda, ki je bila v marsičem osnovno gibalno njegovega dela.

Joža Mahnič se je v svojem prispevku *Ivan Prijatelj in slovenska moderna* posvetil predvsem raziskovanju tistih Prijateljevih spisov, ki so posvečeni našim štirim modernistom. Ob tem je ugotovil, da se je Prijatelju zdel Kette od vseh najgloblji in najvišji — o tem je pisal v razpravi *Drama Prešernovega duševnega življenja*. Z Murnom so Prijatelja družile prijateljske vezi in navdušenje nad rusko literaturo; z njim si je dopisoval in po njegovi želji tudi uredil njegove pesmi ter jim napisal spremni esej. Morda bi mu lahko očitali le to, da je težišče Murnovega dela videl v kmečkih pesmih. V zvezi s tem je Mahnič opozoril tudi na raziskave sodobnih literarnih zgodovinarjev, ki so ta problem osvetlili še z drugih zornih kotov. Mahnič se je pomudil tudi ob Prijateljevem odnosu do Ivana Cankarja, saj je o njem pisal že pred svojim odhodom v Rusijo, o njunih razhajanjih in o odklonilni sodbi in predavanju o Župančiču. Obenem pa je opozoril, da se je kasneje povzpел do pravičnejše ocene v rokopisnem predavanju o četverici modernih (l. 1914). Bolj prisrčni so bili Prijateljevi stiki z Župančičem; zato je Mahnič podrobno pregledal *Govor o Župančiču*, ob koncu pa ugotovil, da se je v kasnejših letih tudi to prijateljstvo ohladilo.

Zoltan Jan piše o *Izhodiščih v pregledu Slovenačka književnost*. Podrobno je pregledal obe izdaji Slovenačke književnosti, ki v času svojega nastanka med Slovenci nista vzbudili pravega odmeva. V teh dveh, pravzaprav samostojnih esejih je Prijatelj uveljavil časovno in estetsko vrednotenje pojavov. Ob tem je Jan opozoril na tipološko rabo terminov, ki je bila

pri Prijatelju premalo dosledna. Opozoril je, da se je Prijatelj odločil za delitev po izhajanju časopisov. Njegova periodizacija sloni na novem razumevanju literarnega razvoja, ki pa ni bilo čisto dosledno, saj inovacij ni razumel kot spopad starega z novim. Nedomišljeno ostaja po mnenju Jana tudi razmerje med literaturo in njenim družbenim ozadjem. Pregled pa kljub pomanjkljivostim omogoča jasnejši vpogled na strokovni vzpon I. Prijatelja.

Štefan Barbarič je tudi avtor razprave *Prijateljeva mladostna leposlovna proza*, v kateri je podrobno pregledal posamezne prispevke, dlje pa se je ustavil ob Domahčih vajah in ob njegovih kasnejših spisih, ki so bili večinoma namenjeni za podlistek. Ob tem je ugotovil, da pomeni leto 1900 Prijateljjev pripovedni vzpon.

Ivan Prijatelj in ruska literatura je naslov razprave Franca Zdravca. Avtor ugotavlja, da se je Prijatelj začel zanimati za rusko literaturo že v gimnazijskih letih in da je z njo seznanjal tudi svoje prijatelje, med njimi Murna in Cankarja. Že zgodaj se je navduševal za Tolstoja in Čehova, za literaturo, ki se je povezala z ljudstvom, za Gorkega, kasneje pa za Gogolja. Zanimala ga je tudi literarna kritika. Z vsem tem se je podrobneje seznanil med svojim študijskim potovanjem v Rusijo (1903—1904). Ruska literatura pa je vplivala tudi na oblikovanje njegovega lastnega umetnostnega nazora. Do l. 1906 se mu je nakopilo toliko spoznanj o tem, kaj je literarna umetnina in kaj literarna veda, da je o tem pisal kar dvakrat. 1906 je napisal *Estetičen načrt* in po Dostojevskem definiral lepoto kot enoto vseh nasprotij in protislovij. Absolutum je po njegovem mogoče odkrivati z duhom — čustvom. Tako je bila njegova idealistično pojmovana lepota tudi v nasprotju s pojmovanjem Dostojevskega in ruskih realstov. Po l. 1906 se je zavzel za sintezo obeh idealov — stvarnega in idealnega — za kritični idealizem. Zdravec opozarja tudi na njegovo prevajanje Evgenija Onjgina, pa na spremljanje sodobne ruske literature po simbolizmu, na njegovo knjigo *Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma*, v kateri je sistemiziral svoje rusistično delo, pa na njegove definicije realizma in nadrealizma, ob katerih mu je l. 1925 ugovarjal Vidmar. Ob koncu opozarja, da moramo Prijateljevo delo razumeti tudi kot trganje iz provincializma in odpiranje svetu.

V svojem prispevku *Prijatelj in Tavčar* se je Marija Boršnik spomnila Prijateljevih predavanj in ekskurzij s študenti, potem pa se je ustavila ob njegovem uredniškem delu za Tavčarjeve zbrane spise, ki nikoli niso v celoti izšli, ker je prišlo do nesporazuma med založnico in urednikom, ki ni mogel urejati Tavčarjevih del po kronološkem vrstnem redu in jim napisati takih spremnih besed, kakršne si je zamislil. Ugotovila je, da je Prijatelj skoraj vzorno rešil problem razvrščanja Tavčarjevega gradiva, pri tem pa ob koncu že več govorila o Tavčarju kot o Prijatelju. Njen spominski prispevek je tako med vsemi najbolj oseben.

Dušan Moravec je avtor zadnje študije — *Prijateljeva dramaturgija in teatrologija*. V njej je opozoril, da je Prijatelj že kot študent prevajal Čehova; ob tem pa tudi na to, da bi se Ljubljana takrat lahko uvrstila med prva mesta, kjer so uprizorili Čehova, a se to žal ni zgodilo. Opozoril je tudi na druge Prijateljjeve prevode in ob tem ugotovil, kako obsežno in vsestransko je bilo njegovo prevajalsko delo. Ko je omenil njegov esej *Slovensko gledališče* iz leta 1918, je zapisal, da je to v nekaj stavkih strnjena zgodovina slovenskega gledališča.

Alenka Logar-Pleško
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Prikaz slovenskih učbenikov za začetni bralni pouk

Ivan Andoljšek: *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj*. I. 1551—1869. 2. predelana izdaja. DDU Univerzum, Ljubljana, 1978, 358 str. — III. 1918—1945. DDU Univerzum, Ljubljana, 1978, 238 str.

Še nedolgo tega smo poročali o prvem in drugem delu Andoljškovih knjig, zato smo veseli, da zdaj lahko poročamo o novi izdaji prve in o izidu tretje, sklepne knjige, ki sta prišli na svetlo istočasno. Takoj moramo povedati, da sta obe knjigi natisnjeni z normalnim tiskom in da so podobne — kot že v drugi knjigi — zdaj v obeh knjigah razvrščene med besedilom, kar je v vseh pogledih bolje kot prej v prvi knjigi, ko so bile na koncu. Tisk prve knjige v tej predelani izdaji je mnogo lepši kot v tretji knjigi po novi fototehniki. Knjigi sta tudi na zunaj lepo opremljeni s podobo Primoža Trubarja in beročega partizana. Opremil ju je Ive Šubic.

O vsebinski strani prve knjige moremo le ponoviti oznako in priznanje avtorju v poročilu v JiS XXII, str. 272 z dodatkom, da je I. Andoljšek knjigo tehtno predelal z novimi dognanji, kar velja tudi za popravljene podatke v seznamu pisateljev učbenikov na koncu dela. Novost pa je tretji zvezek, ki obravnava najnovejšo dobo — v stari Jugoslaviji in med tujo zasedbo.

Pisatelj nam v uvodnih mislih »izda« čas svojih naporov za pričujoče delo — osem dolgih let. Že navedena množica imen ljudi, ki so mu dali podatke za to dobo, kakor tudi ogromna bibliografija dokazuje, kako obsežno delo je opravil. Tudi tretja knjiga je zgrajena po zgledu prvih dveh, le z večjim poudarkom na bibliografiji, ker je za to obdobje še ni. Kako učbeniki tudi v najnovejšem času izgledajo, potrjuje naš pisatelj, ki ni mogel najti vseh ponatisov. Zato je še tem večja njegova zasluga, da je zbral toliko težko dostopnega gradiva, virov in slovstva o sestavljavcih učbenikov (str. 210—228), saj so njegovi članki o mnogih le-teh kar majhne monografije, tehtno dopolnilo k SBL.

Sestava tretje knjige pa se po svojem značaju vendarle razlikuje od prvih dveh, saj obravnava prvi del učbenike v bivši Jugoslaviji, drugi v zamejstvu in tretji »pod okupacijo«. Veliko truda in iskanja so veljali pisatelja že splošni uvodi v posamezna razdobja, npr. v prvem delu o prekmurškem šolstvu z vsem madžarskim političnim in šolskim ozadjem. Ker dravske banovine pred januarjem 1929 ni bilo, bi moral biti naslov tega III. dela drugačen, npr. »v jugoslovanski Sloveniji«. — Posebno dragocen je drugi del knjige: Učbeniki v zamejstvu (tako v kazalu, v besedilu pa ima tudi ta del naslov: B. Učbeniki pod okupacijo — enako kot tretji del C, str. 142 sl.), kjer je zbrano in pregledno urejeno glede izvira in značaja gradivo iz Julijske krajine (str. 99—135) ter s Koroškega (str. 135—141). Tu pogrešamo še poglavje Na Madžarskem z opisom obeh učbenikov, ki sta na str. 47—49 in 94—98.

V tretjem delu knjige Učbeniki pod okupacijo (142—191) seznanja A. najprej z razvojem in značajem šolstva na zasedenem slovenskem ozemlju, pri čemer največ govoni o šolstvu v Prekmurju, kar je prav, ker so te razmere zunaj te pokrajine malo znane. Posebno poglavje je namenjeno šolstvu na osvobojenem slovenskem ozemlju — sicer obsežno, a raztreseno gradivo zanj je tu pregledno podano. V tretjem poglavju prikazuje pisatelj učbenike v

okupatorjevih šolah, v četrtem pa učbenike v partizanskih šolah in tečajih (164—191). Zadnje poglavje je tudi najbogateje ilustrirano.

Hitri seznanitvi z obravnavanim gradivom v knjigi je pisatelj namenil Povzetek (192—209), razdeljen na ustrezna poglavja. Eno stran je namenil kratkemu pregledu literature o metodiki bralnega pouka, sle-

dijo pa Sestavljavci učbenikov (211—228), opombe ter še zelo koristni pregled učbenikov po sestavljavcih.

Andoljškove knjige bi morala imeti knjižnica vsake šole vseh vrst, šolniki pa bi jih morali vsaj bežno pokazati učencem kot pomembno ponazorilo naše kulturne zgodovine.

Wilko Novak
Ljubljana

Zapiski

Na rob šolskim glasilom

Že ob bežnem pregledovanju šolskih listov* je mogoče ugotoviti, da imajo med bibliografskimi podatki le redka glasila naveden letnik izhajanja. Mentorji šolskih listov so običajno slavisti in ti tako pomembnega podatka le ne bi smeli zanemariti. Letnik postane namreč vsestransko pomemben člen, čim začnemo glasilo brati z določenim namenom. Je njegov rojstni list, manjkajoči podatek pa najboljša pot k dezinformaciji in k napačnemu vrednotenju lista.

Iz velike števila šolskih glasil je razviden njihov koncept, novinarski ali literarni značaj lista, razporeditev po rubrikah, vsebinska zaokroženost in likovno-tehnična ustreznost. Osnovni minimum grafične ustreznosti je dosegljiv v vsakih okoliščinah, torej tudi na tistih šolah, ki si ne morejo privoščiti tiska ali preslikave besedila. Vendar je precejšnje število glasil, ki so po tehnični plati revna, celo neberljiva. Nekateri šolski listi pa so se spremenili v golo sporočanje o šolskih in obšolskih dejavnostih na način, kakršen je značilen za zapisnike. Ker je list zrcalo šole, je prav, da poroča o njenem delu, vendar mora mentor najti ustrezno razmerje med številom formalnih poročil in feljtonsko ali reportažno zasnovanih sporočil o dogajanju na šoli in v krajevni skupnosti. Ob glasilih, v katerih zavzemajo pretežni del zapisniška poročila, pa nehote pomislimo, ali ne izhajajo samo zato, da so predstavljena kot del šolske dejavnosti.

Tako kot se nekatera glasila hranijo s poročili, se druga s šolskimi ali kakimi dru-

gimi nalogami. Kazalo bi se vprašati, koliko sestavkov objaviti na isto temo in kdaj se odločiti za razredna glasila (ta imajo nedvomno nekatere prednosti). Prav bi bilo, da bi bile tudi v šolskih listinah novinarske zvrsti čimbolj čiste (novica, poročilo, intervju...) in da razna poročila ne bi zasenčila osebne izpovedi. Mentor naj bi se z uredniškim odborom pomenil tudi o pesmih, da glasila ne bi prinašala tako okornih verzifikacij. Še vedno se v njih najdejo plagiatii — na primer Pavčkove pesmi — ob vseh navedenih mentorjih in članih uredniškega odbora! Isto velja za likovne prispevke in za šale.

Iz glasil je razvidno, da imajo ponekod učenci zelo reven besedni zaklad, da so besedila stilno povsem nevrtralna ali pa označena v takem smislu, da postajajo utrujajoča (drobna ptička, mila pesmica, posijalo je rumeno sonce).

Po šolah izide vedno več tematskih števil. Posvečene so različnim obletnicam ali sprotnim dogodkom ipd. Zanje velja, da morajo biti urejene enako skrbno kot netematske številke. Veliko listov je to šolsko leto posvečenih stoletnici Zupančičevega rojstva. Kar zadeva kulturno stran šolskega, obšolskega in zunajšolskega življenja, je v glasilih le malo odzivov na knjige in na razne kulturne dogodke. Navadno pišejo učenci le o svoji »najljubši« knjigi ali pa o prvem srečanju s knjigo. Ni pa zaslediti njihovih recenzij, kar ka-

* Novembra je bila v Ljubljani jubilejna, deseta razstava šolskih glasil in srečanje pionirjev pisnikov.

že, da jih učitelji ne navajajo dovolj na to, da bi o knjigi spregovorili tudi kritično. Tudi sestavki, ki se nanašajo na bralno značko, le poročajo o tem, kako je potekalo tekmovanje.

Tu in tam se v kakem glasilu najde stran, na kateri učenec v humorističnem tonu pripoveduje o tem, kaj vse je na šoli narobe. Kazalo pa bi še drugače spregovoriti o humanih odnosih v družbi.

Postavlja se tudi vprašanje, kako dolgo naj ostane učitelj mentor šolskega glasila, saj je razumljivo, da v tej vlogi ne more biti cela desetletja izviren. Vsaj ne vsak!

V šolskem glasilu se odzrcali življenje šole in vse njene okolice, nosilec besednega sporočila pa je jezik. Vendar je to snov za novo razmišljanje.

Berta Golob
RTV Ljubljana

Enajsti seminar za makedoniste

V času od 11. do 31. avgusta 1978 je bil v Skopju in Ohridu XI. seminar za makedonski jezik, literaturo in kulturo, ki ga je pripravila Univerza Ciril in Metod v Skopju. Tudi letos je bil organiziran po ustaljenem vzorcu: lektorske vaje, predavanja, spremne prireditve in znanstvena diskusija. Lektorskih skupin je bilo devet. Razdeljene so bile na osnovi stopnje znanja makedonščine ter po jeziku — posredniku. Predavanj je bilo petindvajset. Med tistimi, ki so bila namenjena jezikoslovju, bilo jih je enajst, kaže omeniti »Sistem naglasa pri tujkah v makedonščini« Blagoja Kerubina, »Strukturne značilnosti makedonščine v primerjavi z angleščino« Olge Miševske ter »Morfološke značilnosti starocerkvene slovanščine v makedonskih spomenikih«. Osem predavanj je obravnavalo literarne teme. Med njimi so bila najzanimivejša »Poezija Slavka Janevskega« Aleksandra Spasova, »Bogomilske tendence v apokrifnih tekstih iz Makedonije« Vere Antić ter »Makedonska književnost v XIX. stoletju« Haralampija Polenakovića. Med predavanji iz kulture in umetnosti sta izstopili »Ikonopisi mojstrov XIX. stoletja v Makedoniji« Koste Balabanova ter »Nekatere značilnosti srednjeveške glasbe v Makedoniji« Sotira Galabovskega. Organizatorji so poskrbeli, da so udeleženci seminarja dobili besedila predavanj že pred pričetkom posameznega predavanja. Prav tako so v knjižni obliki bila na razpolago

predavanja treh prejšnjih seminarjev. Prav ti zborniki in pa slovarji so bili najvrednejši del knjižnega darila, ki so ga bili deležni vsi udeleženci. Seminar je spremljala vrsta prireditev: od posebne predstave filma »Vstani, Delfina« in nastopa domače folklorne skupine do možnosti obiska prireditev »Ohridsko poletje«: koncertov in gledaliških predstav, in obiska otvoritvenih slavnosti prireditve »Struški večeri poezije«. Med številnimi srečanji in obiski pa so ostali v spominu obiski Univerze in Akademije znanosti ter srečanja s pesnikom Matejo Matevskim ter s predsednikom skupščine mesta Ohrid Ljubenom Batkovskim. Omeniti je treba tudi oba izleta: potovanje od Skopja do Ohrida z ogledi arheoloških najdišč v Stobiju in Heraklei in izlet k samostanu sv. Naum ter obisk Struge.

Znanstvena diskusija, ki so ji bili posvečeni zadnji štirje dnevi seminarja, je zbrala nekatera zelo ugledna imena makedonistične vede, domača in tuja. Nekateri so pripotovali prav posebej zato, da bi se je udeležili. Prva dva dneva sta bila posvečena jezikoslovju. Govorili so o makedonski leksiki z balkanističnega aspekta ter o razvoju knjižnih jezikov na Balkanu v XIX. in XX. stoletju. Temi diskusije s področja književnosti pa sta bili: mit v sodobnih balkanskih literaturah ter vprašanje periodizacije balkanskih literatur v XIX. in XX. stoletju.

Spričo vedno večjega zanimanja za Makedonijo in makedonščino, saj se je letos seminarja udeležilo več kot 150 udeležencev, in spričo vedno pestrejših potreb, ki jih morajo zadovoljiti, so spoznali, da seminar v obliki, kot je bil do sedaj, ne more več uspešno opravljati tega dela. Zato bo organizacijo in vodstvo prihodnjih seminarjev namesto Univerze prevzela posebna ustanova, Center za makedonistiko. Upajmo, da bo nova organizacija našla način in možnost, da obilneje podpre širjenje znanja makedonščine tudi med jugoslovanskimi narodi in narodnostmi. Dosedanji seminar je bil v prvi vrsti namenjen tujim državljanom. Jugoslovani naj bi zavzemali le deset procentov razpoložljivih mest. Tako sta bila na letošnjem seminarju le dva udeleženca iz Slovenije: en srednješolski učitelj in ena študentka. Za primerjavo: Poljakov je bilo okoli 30. Poznavanje makedonščine med Slovenci je že tako, da ne bi smeli biti zadovoljni.

Matej Rode
Gimnazija v Celju

iz dela Slavističnega društva Slovenije

Obvestilo o jugoslovanskem kongresu slavistov v Ljubljani 1979

IX. kongres Zveze jugoslovanskih slavističnih društev bo od 17. do 21. oktobra 1979 v Ljubljani.

Kongres bo obravnaval naslednje teme:

1. pouk jezika in književnosti v usmerjenem izobraževanju,
2. sociolingvistični aspekti raziskovanja južnoslovanskih jezikov; delna tema: kontakti jezikov jugoslovanskih narodov in narodnosti,
3. ravnine jezikovne strukture južnoslovanskih jezikov; delna tema: delo za vse-slovanski dialektološki atlas,
4. vprašanja jezika in književnosti v NOB (književnost s tematiko NOB),

5. medsebojne in druge zveze sodobnih južnoslovanskih književnosti.

Prosimo vas, da prijavite svojo udeležbo Slavističnemu društvu Slovenije do *1. februarja 1979* (naslov prispevka, kratek sinopsis), najpozneje do *31. marca 1979* pa pošljete svoj prispevek za objavo (z izčrpnim povzetkom, ki bo objavljen v skupnem gradivu Kongresa).

Ker je Kongres v Ljubljani, bo prav, če slovenski slavisti pokažemo raven, dosežke in cilje slovenske slavistike in se Kongresa aktivno udeležimo v kar največjem številu.

Ostale podrobnosti v zvezi z udeležbo, bivanjem, stroški za kotizacijo in drugim bodo pravočasno objavljene.

V Ljubljani, 23. oktobra 1978

Predsednica
Slavističnega društva Slovenije
Breda Pogorelec